

VINNOVA RAPPORT VR 2019:02

Studie av definition och tillämpning av begreppet tillgänglighetsdesign

En studie som underlag för tillämpning av begreppet tillgänglighetsdesign

Utgivare:

Vinnova - Sveriges innovationsmyndighet

Titel:

Studie av definition och tillämpning av
begreppet tillgänglighetsdesign

Författare:

Hanna af Ekström – Högskolan för design och konsthantverk, Göteborgs universitet

Kajsa Blomqvist – RISE Research Institutes of Sweden AB

Marcus Jahnke - RISE Research Institutes of Sweden AB

Malin Bosaeus - RISE Research Institutes of Sweden AB

Serie och nummer:

Vinnova Rapport VR 2019:02

ISSN-nummer:

1650-3104

ISBN-nummer:

978-91-87537-81-3

Utgiven:

Februari 2019

Produktion & layout:

Vinnova kommunikation

Innehållsförteckning

Förord	4
Sammanfattning	5
01. Introduktion	7
1.1 Studiens bakgrund	7
1.2 Studiens syfte	7
1.3 Studiens avgränsningar	7
02. Studiens metodologi	8
2.1 Fokusgrupp	8
2.2 Intervjuer	8
2.3 Dokumentstudier	8
03. Ramverk och krav inom området.....	9
3.1 Propositionen Politik för gestaltad livsmiljö	9
3.2 Propositionen Kunskap i samverkan	9
3.3 Regleringsbrevet Verket för innovationssystem 2017	10
3.4 Den nationella funktionshinderspolitiken	10
3.5 FN-konventionen om rättigheter för personer med funktionsnedsättning	11
3.6 Plan och bygglagen	12
3.7 Slutsatser	12
04. Koncept och begrepp inom området.....	15
4.1 Utvecklingen av olika begrepp och koncept med fokus på tillgänglighet	15
4.2 Tillgänglighetsdesign	16
4.3 Universell utformning och Design för alla	17
4.4 Kritiska perspektiv på konceptet universell utformning	18
4.5 Slutsatser	19
05. Intressenters perspektiv på området.....	20
5.1 Samhällsbyggnadsbranschens perspektiv	20
5.2 Funktionsrättsrörelsens perspektiv	20
5.3 Forskningens perspektiv	21
5.4 Slutsatser	22
06. Förslag på lämplig term och definition för Vinnova.....	23
6.1 Förslag på term	23
6.2 Förslag på definition	25
07. Förslag på tillämpning inom Vinnovas verksamhet	27
7.1 Universell utformning i relation till andra innovationskoncept	27
7.2 Innovationsprocessen och universell utformning	29
7.3 Innovationshöjd och universell utformning	30
08. Avslutande ord.....	31
09. Referenser	32
10. Bilaga: De sju principerna för universal design.....	36

Förord

Förord inför publicering av rapporten Definition och tillämpning av begreppet Tillgänglighetsdesign

I Vinnovas regleringsbrev för budgetåret 2017 fick myndigheten ett särskilt uppdrag om en satsning på Tillgänglighetsdesign. Satsningen ska bidra till att verksamheter, miljöer och tjänster utformas universellt så att de blir tillgängliga och användbara för alla människor, oavsett funktionsnedsättningar, kön, ålder eller bakgrund och den ska uppmuntra till nya innovationssamarbeten. I uppdraget ingår även att genomföra dialoger och belysa olika perspektiv inom området.

I den här rapporten, presenteras den studie som RISE genomfört inom ramen för uppdraget, där begreppet tillgänglighetsdesign och universell utformning analyseras och diskuteras i förhållande till innovation. Studien kan ses som ett inspel till Vinnovas verksamhet samtidigt som den bedöms vara av intresse för andra aktörer inom området.

Med förhoppning om att rapporten ska ligga till grund för ytterligare dialog och samverkan i syfte att skapa nya lösningar vill Vinnova sprida rapporten får att fler ska ta del av den kunskap som presenteras.

Sammanfattning

Vinnova har genom regleringsbrevet för 2017 fått i uppdrag av regeringen att genomföra en satsning på innovation och forskning inom det område som regleringsbrevet benämner som Tillgänglighetsdesign under åren 2017 till 2020.

Syftet med den här studien är att ge stöd till Vinnovas tillämpning av området genom att identifiera relevanta aktörer och initiativ inom området, visa på behov, trender och drivkrafter inom området inklusive hinder och utmaningar, diskutera hur tillgänglighetsdesign och universell utformning kan bidra i innovationsprocesser och utveckla vad som då krävs, samt föreslå en lämplig benämning och definition av området.

Studien visar att de olika ramverk och krav som påverkar området inte är helt entydiga, eller snarare att de genomgående har dubbla fokus. När det gäller behov betonar såväl regleringsbrevet som de propositioner vi har studerat vikten av att tillgodose behov kopplade till funktionsnedsättningar, men de anger också, i lite olika grad, att tillgänglighet också ska handla om kön, ålder och bakgrund. Vi föreslår att Vinnova noterar den genomgående starka betoningen på behov relaterade till funktionsnedsättningar och prioriterar det i satsningen. Funktionsnedsättningar skär igenom alla identitetsorienterade kategorier, som kön, etnicitet, och ålder. Om satsningen inte gör en prioritering av behov relaterade till funktionsnedsättningar finns det en risk att behov relaterade till funktionsnedsättningar nedprioriteras framöver av skäl som kan ha att göra med lägre status och intresse för området.

Nästan alla propositioner och andra ramverk och lagar som vi studerat betonar att det i vissa fall kan krävas särlösningar, till exempel handikappshjälpmedel, även om universalitet är att föredra. Det enda undantaget är regleringsbrevet som inte nämner särlösningar som en möjlighet alls. Vi menar att Vinnova som innovationsmyndighet ändå kan stödja innovation av till exempel hjälpmedel inom ramen för satsningen, med tanke på att sådana alltid kommer att vara en del av helhetslösningen, och för att de är viktiga för stora grupper i samhället. Ett viktigt innovationsområde skulle kunna handla om hur sådana lösningar kan bli mindre stigmatiserande och utpekande.

Initiativ som identifierats under studiens gång är bland annat den särskilda utredare som ska undersöka styrningen av funktionshinderspolitiken och som bland annat ska ge förslag på tillämpning av principen om universell utformning i enlighet med FN:s definition. Andra nationella initiativ är Certec och deras forskningsprojekt med utgångspunkt i universell utformning och Myndigheten för delaktighet som beskriver universell utformning på ett lättbegripligt sätt i en nyligen publicerad kortfilm. Ur ett internationellt perspektiv ligger Norge i framkant med sin satsning på universell utformning.

Studien redovisar hur olika koncept med fokus på förbättrade produkter och miljöer ur ett funktionshinderperspektiv utvecklats sedan 1950-talet. Den visar också att det skett en tydlig progression från fokus på hjälpmedel till en allt större betoning på universella lösningar och principen om universell utformning, inte minst sedan lanseringen av FN-konventionen om rättigheter för personer med funktionsnedsättning. Studien visar också att denna princip om universalitet inte är oproblematiserad. Baserat på kritisk forskning visar studien på flera kritiska perspektiv på universell utformning som är viktiga för Vinnova att beakta.

Ett av de kritiska perspektiven gäller själva principen om universalitet. Tanken är att principen, trots sin betoning av det generella ska bygga på inkludering av mångfald och variation. Men när principen om lösningar som fungerar för alla till viss del är en illusion, blir frågan vilken variation som ryms inom ramen för en tillämpning av principen. Vilken variation, det vill säga vilka normbrytande egenskaper, grupper eller behov riskerar att exkluderas, trots principens goda intentioner? Forskningen föreslår att tillämpningen av universell utformning måste bygga på en normkritisk analys och medvetenhet, för att minimera risken för oavsiktlig exkludering. Här har Vinnova en viktig roll i att stödja metodutveckling som kombinerar universell utformning med tillämpning av normkritisk analys. Vi tror också att den normkritiska analysen kan ligga till

Sammanfattning

grund för mer radikala innovationer inom ett område som idag präglas av designförbättringar av befintliga produkter, tjänster och miljöer.

När vi lyssnat på centrala aktörer, främst från funktionsrättsrörelsen och samhällsbyggnadsbranschen framkommer flera viktiga erfarenheter. Funktionsrättsrörelsen betonar att universalitet är en central princip för att driva utveckling från potentiellt stigmatiserande särlösningar till lösningar som möjliggör en väl fungerande vardag för alla, oavsett funktionsvariationer och behov. Vinnovas satsning bör därmed få stort inflytande på området vilket skulle välkomnas av funktionsrättsrörelsen.

Representanter för samhällsbyggnadsbranschen uttrycker att branschen följer de normer och krav som finns inom tillgänglighetsområdet, men att den samtidigt känner sig bakbunden när den vill pröva nya lösningar för tillgänglighet. Anledningen som uppges är att systemet runt dessa normer och krav handlar om kontroll och uppföljning sent i byggprocessen. Det gör det svårt och ekonomiskt riskabelt att testa innovativa lösningar för tillgänglighet, när risken är att dessa inte kommer att godkännas. Här ser vi att Vinnova har en mycket viktig roll att spela. Genom att bidra till nya innovationssystem och testmöjligheter för innovation inom universell utformning kan Vinnova minimera branschens risker och även bidra till en viktig statushöjning för området bland arkitekter, samhällsplanerare med flera.

När det gäller terminologi och definitioner kommer studien till slutsatsen att termen tillgänglighetsdesign bör undvikas. Funktionsrättsrörelsen menar att denna term signalerar särlösningar och handikappshjälpmedel. Vi föreslår universell utformning som den centrala termen, och att den behandlas som synonymt med universell design. Vi föreslår också att Vinnova utgår ifrån definitionen av universell utformning i FN-konventionen om rättigheter för personer med funktionsnedsättning. Vi menar vidare att det är viktigt att Vinnova lägger till termen "innovation", på följande sätt; "innovation inom universell utformning". Det är inte minst viktigt då kopplingen mellan innovation och universell utformning inte är självklar, tvärtom. De sju grundläggande principerna för universell utformning kan ses som goda designprinciper, men det är inte givet att de bidrar till innovation, speciellt inte radikal innovation. Vad vi kan se saknas också kriterier för innovationshöjd inom området, och det är något som Vinnova behöver utveckla. Detta ligger utanför studien men vi ger ändå några ledtrådar till möjliga principer att utveckla vidare.

Som redan nämnts är ett område där Vinnova kan göra ett mycket viktigt bidrag är utvecklingen av en metodologi för innovation inom universell utformning. Vi har redan nämnt behovet av att kombinera normkritisk analys med universell utformning, men en metodologi som betonar innovation behöver också inkludera koncept som design thinking och medskapande. Här är det viktigt att Vinnova uppmärksammar de praktiker som redan idag arbetar med normkritisk innovation och utveckling med fokus på tillgänglighet och inkludering inom samhällsbyggnadssektorn.

Här finns också en potentiell konfliktyta, om principerna om tillgänglighet och universalitet tillämpas för snävt. Flera av de senaste årens mest uppmärksammade projekt inom samhällsplanering har utgått ifrån analyser som identifierat marginaliserade grupper och särbehov, och skapat lösningar för och med dessa grupper. Det kan till exempel handla om ytor i det ofta mansdominerade offentliga rummet, där tonåriga flickor kan ta plats. Sådana lösningar kan tyckas strida mot principen om universalitet, men bidrar på en områdesnivå eller stadsdelsnivå till ökad tillgänglighet och inkludering – till stadens universalitet. Följaktligen behöver Vinnova ha en öppen inställning till var systemgränserna går för universell utformning, så att satsningen också inkluderar projekt vars lösningar gynnar marginaliserade grupper lokalt. Det kan också krävas ett tillägg till definitionen för att göra denna inkludering.

Sammanfattningsvis så ser vi att Vinnova kan göra flera mycket viktiga bidrag för att lyfta fram området innovation inom universell utformning. Vi hoppas att denna studie och rapport, i sin ambition att reda i detta snåriga landskap av begrepp, aktörer, krav och tillämpningar, kan fungera som en del av grunden för en sådan satsning.

01. Introduktion

1.1 STUDIENS BAKGRUND

Vinnova har genom regleringsbrevet *Regleringsbrev för budgetåret 2017* avseende Verket för innovationssystem inom utgiftsområde 24 Näringsliv (Ekonomistyrningsverket, 2017) fått i uppdrag att genomföra en satsning på innovation och forskning inom området Tillgänglighetsdesign under åren 2017 till 2020. Satsningen beräknas omfatta 80 miljoner kronor. Enligt regleringsbrevet ska satsningen bidra till att "... verksamheter, miljöer och tjänster utformas universellt så att de blir tillgängliga och användbara för alla människor, oavsett funktionsnedsättningar, kön, ålder eller bakgrund." I regleringsbrevet betonas vikten av samarbete mellan universitet och högskolor, offentlig sektor, näringsliv och andra relevanta aktörer, till exempel Myndigheten för delaktighet, Statens centrum för arkitektur och design, att satsningen ska stödja det nationella forskningsprogrammet om hållbart samhällsbyggande och det strategiska samverkansprogrammet Smarta städer. Regleringsbrevet pekar också på att Vinnova inom ramen för satsningen långsiktigt bör följa regeringens nationella målsättningar för funktionshinderspolitiken samt nationella mål för arkitektur, form och design.

1.2 STUDIENS SYFTE

I Vinnovas arbete att tolka regeringens uppdrag och planera för realiseringen av området tillgänglighetsdesign och universell utformning har myndigheten bitt det statliga forskningsinstitutet RISE Research Institutes of Sweden AB att i samarbete med HDK, Högskolan för design och konsthantverk vid Göteborgs universitet genomföra en studie¹ som behandlar:

1. Hur området tillgänglighetsdesign och universell utformning kan definieras och vad det betyder för Vinnovas uppdrag, både med avseende på regeringsuppdraget och uppdraget som innovationsmyndighet.
2. Vilka behov, trender och drivkrafter som finns inom området, liksom vilka hinder och utmaningar, möjligheter och styrkor som finns.
3. Hur tillgänglighetsdesign och universell utformning kan bidra inom ramen för innovationsprocesser.
4. Vilka aktörer som är aktiva inom området.

5. Vilka andra initiativ som pågår, inklusive state-of-the-art utifrån olika perspektiv.

I denna rapport presenteras resultatet av studien. I kapitel 2 beskrivs studiens metodologi översiktligt. Därefter följer i kapitel 3 en redogörelse för de ramverk och krav som påverkar områdets tolkning och tillämpning för Vinnovas verksamhet. I kapitel 4 beskrivs tillgänglighetsdesign och universell utformning som begrepp och koncept, liksom andra närliggande koncept. I kapitel 5 beskrivs olika intressenters perspektiv och i kapitel 6 ges förslag på terminologi och definition. I kapitel 7 diskuteras implikationer för tillämpningen av området, inklusive ett förslag på några angreppssätt som kan användas för att skapa innovation inom universell utformning i praktiken. Kapitel 8 avrundar studien med några avslutande ord.

1.3 STUDIENS AVGRÄNSNINGAR

Studien har genomförts under kort tid och utifrån relativt många frågor vilket gör att resultatet måste förstås som översiktligt. Till exempel så begränsar den korta tidsperioden möjligheten att interagera med olika aktörer och förstå deras perspektiv och tillämpningar på djupet. En fördjupad litteraturoversikt skulle också vara relevant, men har inte kunnat genomföras inom ramen för studien. Samtidigt tror vi att studien fångar de mest relevanta frågorna, trenderna, aktörerna etc., vilket vi tror räcker långt för att Vinnova ska kunna ta nästa steg. Vår förhoppning är därför att studien ska fungera som ett diskussionsunderlag, vilket kanske är den mest betydelsefulla leveransen av denna rapport.

En del av denna ansats har varit en kritisk diskussion, inspirerad av "misstankens hermeneutik" (Alvesson & Skoldberg, 2008) där vi aktivt sökt efter potentiella konfliktytor – sådana områden och frågeställningar som vid en tillämpning av tillgänglighetsdesign kan bli problematiska, och som det är bra att känna till för Vinnova så tidigt som möjligt.

Vi har använt oss av tre huvudsakliga metoder: fokusgrupp, intervjuer och dokumentstudier.

¹ Studien inklusive rapportskrivande gjordes under perioden feb-maj 2018.

02. Studiens metodologi

Metodologin och ansatsen för denna studie har varit tolkande (hermeneutisk) (Bryman, 2001). Vi har pendlat mellan tillämpning av olika metoder för kunskapsinhämtning, för att gradvis röra oss mot de slutsatser vi dragit.

2.1 FOKUSGRUPP

En fokusgrupp i genomfördes i workshopform med representanter för organisationer inom den svenska funktionsrättsrörelsen. Syftet med fokusgruppen var att diskutera koncepten tillgänglighetsdesign och universell utformning, både vad gäller terminologi och innehåll, och utifrån deras betydelse för de olika organisationerna. En fördel med workshop som format, jämfört med till exempel enskilda intervjuer, är att den gemensamma uppfattningen om en frågeställning fångas. Dessutom kan intervjuarens roll bli mindre styrande (Esaiasson et al., 2017). Det gavs också goda möjligheter att lyfta spontana idéer, tankar och åsikter utifrån de medverkandes kunskaper och erfarenheter. Somliga av de medverkande personerna kände varandra sedan tidigare, vilket ibland inte är önskvärt eftersom det finns risk för redan upprättade roller och normer som kan förhindra öppenhet och kreativt tänkande. I detta fall hade det dock varit svårt att hitta representanter som inte stött på varandra sedan innan. Det var också positivt att de hade en gemensam nämnare – att de alla tillhörde organisationer som värnar rättigheter hos personer med olika typer av funktionsnedsättningar och som driver dessa frågor intressepolitiskt.

Workshopen inleddes med en presentation av studiens bakgrund och syfte. Därefter delades gruppen upp i två mindre grupper för diskussioner. Uppdelningen i två mindre grupper motiveras då 4-6 medverkande personer i fokusgrupper är en vanlig tumregel (Esaiasson et al, 2017). Avslutningsvis återsamlades hela gruppen för sammanfattande diskussioner och reflektioner.

2.2 INTERVJUER

Öppna intervjuer (Aspers, 2011) genomfördes med tre representanter för företag som är verksamma i den svenska stadsutvecklingssektorn. Intervjuerna genomfördes via telefon och tog mellan 30-60 minuter per intervju. Intervjuerna gav ett intressentperspektiv utifrån hur arkitekter och affärsutvecklare ser på frågor kopplade till tillgänglighet.

Som komplement till de öppna intervjuerna har ytterligare några personer och grupper (till exempel en studentgrupp) frågats om tillämpning av tillgänglighetsdesign, om känedom om begreppen tillgänglighetsdesign och universell utformning med mera.

2.3 DOKUMENTSTUDIER

Dokumentstudier var den huvudsakliga metoden. Dessa studier genomfördes för att tydliggöra kontexten och för att förtydliga befintliga förutsättningar och eventuella konfliktlinjer (Bryman, 2001). De dokument som studerats är bland annat regeringens propositioner, regleringsbrev från 2017 för Vinnova, rapporter från statens offentliga utredningar, vetenskapliga artiklar inom fältet, hemsidor från myndigheter, hemsidor från organisationer samt tidningsartiklar. Även ett antal ord- och bildsökningar har gjorts på internet.

Därefter kommer propositionen Kunskap i samverkan – för samhällets utmaningar och stärkt konkurrenskraft att redogöras för, följt av ett avsnitt om regleringsbrevet till Vinnova. Sedan följer ett avsnitt om den nationella funktionshinderspolitiken och i avsnittet därefter beskrivs FN-konventionen om rättigheter för personer med funktionsnedsättning. I nästa avsnitt redogörs för relevanta delar i Plan- och bygglagen. Kapitlet avslutas med slutsatser baserade på ovanstående avsnitt.

03. Ramverk och krav inom området

I detta kapitel beskrivs de lagar, propositioner, utredningar, konventioner och regleringsbrev som är relevanta i diskussionen om tillgänglighetsdesign ur ett begrepps-perspektiv, med start i propositionen Politik för gestaltad livsmiljö.

3.1 PROPOSITIONEN POLITIK FÖR GESTALTAD LIVSMILJÖ

Regeringen har nyligen lanserat propositionen *Politik för gestaltad livsmiljö* (2017/18:110). Propositionen föranleddes av att en särskild utredare fick i uppdrag att se över statens politik för arkitektur, form och design. Uppdraget leddes av Christer Larsson (Ku 2014:02) och utredningen resulterade i rapporten *Gestaltad livsmiljö – en ny politik för arkitektur, form och design* (SOU 2015:88). I propositionen upptar frågor om tillgänglighet ett eget kapitel,

Omsorgsfull arkitektur, form och design kan främja ett tillgängligt samhälle med möjlighet till delaktighet för alla. Med tillgänglighet avses i detta sammanhang främst tillgängliggörande för människor med fysisk, intellektuell eller psykisk funktionsnedsättning.

(Prop.2017/18:110.) Ökad tillgänglighet 7.6 , s.62-63

kapitel 7.6 Ökad tillgänglighet, som inleds: Det görs med andra ord här en tydlig koppling mellan tillgänglighet och delaktighet för alla och frågor som specifikt rör olika former av funktionsnedsättningar. Avsnittet refererar också till gällande lagstiftning rörande planering och byggnation. Vidare refererar kapitlet i propositionen till att Sverige har ratificerat FN-konventionen om rättigheter för personer med funktionsnedsättning vilket innebär att Sverige förbundit sig att "... genomföra och främja forskning och utveckling inom universell design. Staten ska även främja universell utformning vid utveckling av normer och riktlinjer". Här tillkommer alltså begreppen universell design, och universell utformning, genom referensen till FN-konventionen.

Flera gånger betonas att lösningar som utformas ska passa alla, att det är fördelaktigt om till exempel byggnader är tillgängliga redan från början, men att det också kan krävas 'tillgänglighetsanpassning vid behov'. Slutligen

refererar propositionen till en annan proposition, Kunskap i samverkan – för samhällets utmaningar och stärkt konkurrenskraft (Prop. 2016/17:50), som anger att Vinnova ska ansvara för tillämpningen av tillgänglighetsdesign. I propositionen hänvisas också till FN-konventionen om rättigheter för personer med funktionsnedsättning och vikten av att eftersträva största möjliga tillgänglighet och användbarhet med utgångspunkt i människors olika förutsättningar. Att på så sätt utgå ifrån universell utformning anses, förutom att vara mer ändamålsenligt för personer med funktionsnedsättningar, fungera bättre för alla. (Prop. 2017/18:110).

3.2 PROPOSITIONEN KUNSKAP I SAMVERKAN

"Verksamheter, miljöer och tjänster kan utformas universellt så att de blir tillgängliga och användbara för alla människor, oavsett kön, ålder, bakgrund eller eventuella funktionsnedsättningar. Ett samhälle som är inkluderande och tillgängligt skapar förutsättningar för delaktighet, självständighet, jämlikhet och jämställdhet, vilket i sin tur minskar behovet av anpassningar och riktade stödinsatser. En universell utformning innebär att man utgår från och designar med medvetenhet om den variation som återfinns i befolkningen. Resultatet av att utforma universellt ger därmed en mer ändamålsenlig arbets- och livsmiljö för personer med funktionsnedsättning."

(Forskning och innovation om tillgänglighetsdesign s.87)

I Regeringens forskningsproposition (2016/17:50), *Kunskap i samverkan – för samhällets utmaningar och stärkt konkurrenskraft*, konstateras i avsnitt 8.1.3. om Social bostadspolitik och tillgänglighetsdesign att: Kopplingen till funktionsnedsättningar är inte lika tydlig som i propositionen Politik för gestaltad livsmiljö i och med att ord som "kön", "bakgrund" och "ålder" ställs mot det vagare "eventuella funktionsnedsättningar". Först längre fram blir det tydligare och mer explicit att satsningen

också vänder sig till personer med funktionsnedsättningar. Där anges att resultatet av en universell utformning genererar en bättre arbets- och livsmiljö, och då refereras endast till personer med funktionsnedsättningar.

Det poängteras i propositionen att med utgångspunkt i universell utformning ska verksamheter, miljöer och tjänster bli tillgängliga och användbara för alla. Detta ska i sin tur minska behovet av riktade stödinsatser. Fler begrepp som nämns i sammanhanget är hur *inkludering* och *tillgänglighet* genererar *delaktighet*, *självständighet*, *jämlikhet* och *jämställdhet*. I forskningspropositionen konstateras att satsningen ska vara bred och främja nya samarbeten kopplat till innovation mellan aktörer som universitet och högskolor, offentlig sektor, näringsliv och andra relevanta aktörer. Satsningen ska stödja det nationella forskningsprogrammet om hållbart samhällsbyggande samt regeringens strategiska samverkansprogram Smarta städer.

3.3 REGLERINGSBREVET VERKET FÖR INNOVATIONSSYSTEM 2017

I *Regleringsbrev för budgetåret 2017 avseende Verket för innovationssystem inom utgiftsområde 24 Näringsliv* (Ekonomistyrningsverket, 2016) konstateras i avsnitt 7 sida 5 med titeln tillgänglighetsdesign att:

“Vinnova ska genomföra en satsning på innovation och forskning inom tillgänglighetsdesign under 2017–2020 som beräknas omfatta 80 miljoner kronor. För 2017 får Vinnova använda 15 miljoner kronor. Satsningen ska bidra till att verksamheter, miljöer och tjänster utformas universellt så att de blir tillgängliga och användbara för alla människor, oavsett funktionsnedsättningar, kön, ålder eller bakgrund. En universell utformning innebär att man utgår från och designar med medvetenhet om den variation som återfinns i befolkningen, vilket bör resultera i en mer inkluderande arbets- och livsmiljö.”

Liksom i proposition Kunskap i samverkan – för samhällets utmaningar och stärkt konkurrenskraft (2016/17:50) och i proposition Politik för gestaltad livsmiljö (2017/18:110) används begreppet *universell utformning*, och det anges att *verksamheter*, *miljöer* och *tjänster* ska utformas universellt så de blir *tillgängliga* och *användbara* för alla människor. Förutom att det anges att satsningen långsiktigt ska följa de nationella målsättningarna för funktionshinderspolitiken, ges inte satsningen något specifikt fokus på personer med funktionsnedsättning. Istället betonas att målet är en generell mer inkluderande livsmiljö baserad på variationerna som finns hos befolkningen.

Vidare ska satsningen generera nya innovationssamarbeten mellan flertalet olika aktörer, till exempel samverkan

med Myndigheten för delaktighet och Statens centrum för arkitektur och design. Satsningen ska också stödja Smarta Städer och det nationella forskningsprogrammet Hållbart samhällsbyggande samt följa nationella mål för arkitektur, form och design. Regleringsbrevet förefaller ha en bredare utgångspunkt än propositionerna, då det utöver städer och samhällsbyggnad även inkluderar mer övergripande nationella mål för arkitektur, form och design samt funktionshinderspolitiken.

3.4 DEN NATIONELLA FUNKTIONSHINDERSPOLITIKEN

Enligt regleringsbrevet för 2017 ska Vinnovas satsningar på tillgänglighetsdesign långsiktigt ha den nationella funktionshinderspolitiken som utgångspunkt. I regeringens proposition *Nationellt mål och inriktning för funktionshinderspolitiken* (Prop. 2016/17:188) konstateras att målet är att: *“uppnå jämlikhet i levnadsvillkor och full delaktighet i samhället för personer med funktionsnedsättning.”* Målet ska bidra till ökad jämställdhet och barnrättsperspektivet ska beaktas.

För att uppnå målet ska genomförandet av funktionshinderspolitiken inriktas på följande fyra områden:

- Principen om universell utformning
- Befintliga brister i tillgängligheten
- Individuella stöd och lösningar
- Förebygga och motverka diskriminering

Principen om universell utformning innebär enligt proposition (2016/17:188 s.28) att *“samhället utformas med medvetenhet om den variation som återfinns i befolkningen och möjliggör att personer med funktionsnedsättning får möjlighet att verka i vardagen på samma villkor som människor utan funktionsnedsättning.”* Principen ska betraktas som vägledande för att samhället ska utformas så att det i största möjliga mån kan användas av alla. Prioritet ska läggas på att identifiera och åtgärda befintliga brister i tillgängligheten på ett systematiskt sätt. Universell utformning har generella lösningar som utgångspunkt. När detta inte räcker till, måste prioritet ges till individuellt stöd och lösningar för individens möjlighet till delaktighet.

“Diskriminering sker inte enbart utifrån bristande tillgänglighet i samhället eller genom strukturer som missgynnar utan också i form av direkta handlingar och agerande på individnivå. I samhället finns fortsatt stereotypa uppfattningar, fördomar och attityder som leder till diskriminering av personer med funktionsnedsättning.”

(Prop. 2016/17:188, s.30).

Att förebygga och motverka diskriminering prioriteras på grundval av både FN:s konventioner om mänskliga rättigheter och svensk diskrimineringslagstiftning. Diskriminering gentemot personer med funktionsnedsättning är ett fortsatt problem i samhället.

I propositionen aviseras även för en kommande utredning. Den 21 december 2017 beslutades också i direktivet Översyn av styrningen inom funktionshinderspolitiken att en särskild utredare ska utföra en översyn av styrningen inom funktionshinderspolitiken. Arbetet påbörjas i början av 2018 och planeras vara klart senast 31 januari 2019. Utredaren ska:

“beskriva tillämpningen av principen om universell utformning, föreslå effekt- och resultatmål för samhällsområden, se över de statliga myndigheternas ansvar för genomförandet av funktionshinderspolitiken och föreslå hur långsiktig uppföljning för målen inom funktionshinderspolitiken bör utformas.”

(Dir. 2017:133, s.1).

Målet är att tydligt utgå från Sveriges internationella åtaganden om mänskliga rättigheter, där grundvalen är FN-konventionen om rättigheter för personer med funktionsnedsättning. Exempel på principen om universell utformning kan vara att säkerställa kompetensen hos personal eller den digitala tillgängligheten eller att det finns tillräckligt breda dörrar (Dir, 2017:133). I direktivet tar regeringen tydlig ställning för begreppet universell utformning utifrån FN-konventionens definition.

3.5 FN-KONVENTIONEN OM RÄTTIGHETER FÖR PERSONER MED FUNKTIONSNEDSÄTTNING

FN-konventionen om rättigheter för personer med funktionsnedsättning, som alltså också svensk lagstiftning bygger på, har i syfte att främja, skydda och säkerställa det fulla och lika åtnjutandet av alla mänskliga rättigheter och grundläggande friheter för alla personer med funktionsnedsättning och att främja respekten för deras inneboende värde. I artikel 5 slår konventionen fast att alla människor är lika inför och enligt lagen samt är berättigade till lika skydd och lika förmåner. Personer med funktionsnedsättning ska vara garanterade lika och effektivt rättsligt skydd mot diskriminering på alla grunder. Detta innefattar att en stat ska se till att skäligen åtgärder genomförs (Regeringskansliet, 2014). Det är även med utgångspunkt i FN:s konventionen och Sveriges internationella åtaganden som regeringens nationella mål för funktionshinderspolitiken formas.

I artikel två i konventionen definieras universell utformning som:

“”Universellt utformade” betyder sådan utformning av produkter, miljöer, program och tjänster att de ska kunna användas av alla i största möjliga utsträckning utan behov av anpassning eller specialutformning. “Universellt utformade” ska inte utesluta hjälpmedel för enskilda grupper av personer med funktionsnedsättning där så behövs.”

(Regeringskansliet, 2014 s.7)

I artikel 9 om tillgänglighet tydliggörs att konventionsstaterna ska:

“vidta ändamålsenliga åtgärder för att säkerställa att personer med funktionsnedsättning får tillgång på lika villkor som andra till den fysiska miljön, till transporter, till information och kommunikation, innefattande informations- och kommunikationsteknik (IT) och system- samt till andra anläggningar och tjänster som är tillgängliga för eller erbjuds allmänheten både i städerna och på landsbygden[...]”.

(Regeringskansliet, 2014 s.12)

I den allmänna kommentar nummer 2 gällande artikel 9 om tillgänglighet utvecklas innebörden av artikel 9 om tillgänglighet.² Det konstateras att tillgänglighet är en nödvändig förutsättning för att personer med funktionsnedsättning ska kunna leva jämlikt och åtnjuta medborgerliga, politiska, ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter men att tillgänglighet också borde ses som en samhällsinvestering och som en del av agendan för en övergripande hållbar utveckling.

Artikel 12 i den internationella konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter samt artikel 13 i den allmänna förklaringen om de mänskliga rättigheterna som garanterar rätten till fri rörlighet kopplas ihop med tillgänglighet till den fysiska miljön. På samma sätt garanteras rätten till åsiktsfrihet och yttrandefrihet i artikel 19 i den allmänna förklaringen om de mänskliga rättigheterna och i artikel 2 §2 i den internationella konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter vilket kan kopplas till tillgänglighet av information och kommunikation.

För att uppnå tillgänglighet framförs universell utformning som utgångspunkt vid all nybyggnation för säkerställande av *“fullständigt, jämlikt och obegränsat tillträde och tillgång för alla potentiella konsumenter, däribland personer med funktionsnedsättning”*. Universell utformning har

² Den allmänna kommentaren nr 2 är en svensk översättning av Myndigheten för delaktighet.

som utgångspunkt att göra samhället bättre för alla, inte bara personer med funktionsnedsättningar, men utesluter inte för den delen behov av tekniska hjälpmedel (MfD, 2016:12). Det tydliggörs även att tillgänglighet är kopplat till grupper medan skäliga åtgärder är kopplat till individer. Innebörden av detta är att Sverige har som skyldighet att tillhandahålla tillgänglighet innan de har fått en individuell begäran om att kunna använda exempelvis en plats eller tjänst. Åtagandet att tillämpa och implementera tillgänglighet är ovillkorligt, vilket innebär att verksamheter inte får underlåta att tillhandahålla tillgänglighet med hänvisning till den börda det skulle innebära för dem. Gällande åtagandet för skäliga åtgärder föreligger det *“endast om genomförandet inte utgör en orimlig börda för verksamheten”* (MfD, 2016:18-19).

De åtaganden som nämns för konventionsstaterna är en gradvis implementering och en kontinuerligt och systematiskt undanröjande av hinder som identifierats. Vidare finns åtagande om att *“anta, utfärda och övervaka nationella tillgänglighetsnormer”*. Lagar och förordningar bör även omprövas för att åtgärda luckor i lagstiftning och implementering, då i samråd med personer med funktionsnedsättning och organisationerna som representerar dem samt andra relevanta intressenter inom byggbranschen och akademien. Mångfald betonas också som ett åtagande: *“När dessa tillgänglighetsnormer fastställs måste konventionsstaterna beakta mångfalden bland personer med funktionsnedsättning och säkerställa att tillgängligheten tillhandahålls alla, oavsett kön, ålder och typ av funktionsnedsättning”* (MfD, 2016:21).

3.6 PLAN OCH BYGGLAGEN

Det finns även övergripande krav enligt Plan- och bygglagen (2010:900, PBL) kopplat till tillgänglighet och användbarhet, specifikt i kapitel 8. Utöver lagen finns även Plan- och byggförordningen (2011:338, PBF). Vidare finns även tillämpningsföreskrifter till lagen och förordningen i Boverkets Byggregler (BBR) som gäller vid nybyggnation eller ändring av befintlig byggnad. BBR har standarder som de hänvisar till i sina allmänna råd, men det går även att göra på annat sätt om det går att visa att kraven i föreskrifterna uppnås.

Exempel på Boverkets föreskrifter är enkelt avhjälpta hinder (HIN) och tillgänglighet på allmänna platser (ALM). HIN ska åtgärdas enligt Boverkets föreskrifter och allmänna råd om avhjälpan av enkelt avhjälpta hinder till och i lokaler dit allmänheten har tillträde och på allmänna platser. Reglerna i HIN gäller retroaktivt. ALM handlar om att när nya allmänna platser, eller områden för andra anläggningar än byggnader, anläggs så ska de göras tillgängli-

ga och användbara för alla. Kraven gäller även den mark som ligger i direkt anslutning till anläggningarna och som behövs för att de ska kunna användas för avsett ändamål. Kvartermark omfattas inte av tillgänglighetskraven, dessa platser blir istället beroende av civilrättsliga överenskommelser. Det är den som är huvudman eller ägare för en allmän plats, eller område, som ansvarar för att kraven uppfylls (BFS 2011:5 ALM 2).

En grundpelare för ett hållbart samhälle är en socialt god och tillgänglig miljö. I PBL 2 kap 3 § p 2 står det: *“En från social synpunkt god livsmiljö som är tillgänglig och användbar för alla samhällsgrupper”* och hos Boverket går det att utläsa hur det allmänna intresset i denna paragraf kan hanteras i den översiktliga planeringen (Boverket 2017). Boverket exemplifierar nationella mål, planer och program som kan kopplas till den delen av bestämmelsen samt förslag på planeringsunderlag som kan ge stöd i arbetet. Socialt god livsmiljö handlar bland annat om god tillgång till service, arbetsplatser, utbildning, kollektivtrafik, rekreationsområden, kultur, fritidsaktiviteter och mötesplatser. En socialt god livsmiljö ska även främja det vardagliga livet för medborgarna och ge förutsättningar för social sammanhållning, integration, trygghet, rekreation och fysisk aktivitet. Korta avstånd till funktioner i vardagslivet ökar också tillgängligheten.

“En tillgänglig och användbar livsmiljö i den översiktliga planeringen handlar om att möjliggöra allas tillgång till olika funktioner i den fysiska miljön oavsett rörelse- och orienteringsförmåga. Det gäller exempelvis kultur- och fritidsaktiviteter, kollektivtrafik, offentliga byggnader och mötesplatser. Att skapa ett bostadsutbud utan segregation som tillgodoser allas bostadsbehov är också en central fråga i sammanhanget. En översiktsplan som innehåller strategier för att göra den fysiska miljön anpassad för olika former av funktionsnedsättningar ger bättre förutsättningar att leda till ett samhälle som blir mer tillgängligt för alla.”

(Boverket, 2017)

Gällande tillgänglighet skriver Boverket på sin hemsida: Några exempel på de nationella mål som kopplas till frågan är bland annat målen för funktionshinderspolitiken, målen för arkitektur, formgivning och design och målen för jämställdhet (Boverket, 2017).

3.7 SLUTSATSER

Mellan de olika styrande dokumenten gäller delvis olika betoningar, vilket är förståeligt då de har olika syften och berör olika områden. En skillnad i betoning rör hur de mer eller mindre explicit betonar kopplingen mellan

tillgänglighet och funktionsnedsättningar. Här är den nationella funktionshinderspolitiken, FN-konventionen, och PBL mycket tydliga. Av propositionerna är Politik för gestaltad livsmiljö något tydligare än Kunskap i samverkan – för samhällets utmaningar och stärkt konkurrenskraft. Regleringsbrevet beskriver att satsningen ska tillgängliggöra för alla oavsett funktionsnedsättningar, kön, ålder eller bakgrund. I propositionen Gestaltad livsmiljö betonas dock att det i sammanhanget främst handlar om tillgängliggörande för personer med funktionsnedsättningar. Sammantaget är det något otydligt exakt vilka satsningen riktar sig till. Att det ska gälla tillgänglighet och användbarhet för alla är tydligt, men att det främst berör personer med funktionsnedsättningar nämns bara i en proposition.

En annan skillnad i betoning utgör tillämpningsområden. Propositionerna (liksom av naturliga skäl PBL) hänvisar explicit till samhällsbyggnad, arkitektur etc. Kunskap i samverkan tycks bredare än Gestaltad livsmiljö, men de hänvisningar som görs till samhällsbyggande och Smarta städer är ändå ganska tydligt kopplat till en traditionell syn på tillgänglighet inom dessa områden. FN-konventionen respektive Funktionshinderspolitiken tar de mest kompletta greppen och talar tydligt om samhället i stort.

När det gäller begreppsanvändning är det bara regleringsbrevet som använder, och introducerar begreppet tillgänglighetsdesign, och då, för att beskriva vad det handlar om, med hänvisning till universell utformning. Alla texter använder begreppet tillgänglighet, men även begrepp som inkludering, jämställdhet och jämlikhet. De mest förekommande begreppen är universell design och universell utformning. Det är intressant att notera att universell utformning blivit vanligare i de senare dokumenten. Universell design/utformning anges som grundprincip i alla dokument, på ett eller annat sätt, men det noteras också genomgående att det också kan krävas "tillgänglighetsanpassning" eller utveckling av hjälpmedel vid behov, utom i regleringsbrevet. Detta är viktiga nyanseringar mellan olika principer som kan uppfattas som motstridiga.

Tabell 1. Översikt över ramverk och krav med fokus på tillgänglighet

Styrande dokument	Målgrupp som fokuseras	Angivna sektor, eller tillämpningsområden	Begreppet Tillgänglighetsdesign	Begreppet Universell design och Universell utformning	Universella lösningar vs. specifika lösningar
Propositionen Politik för gestaltad livsmiljö	Huvudfokus på funktionsnedsättningar, men viss hänvisning till att lösningar också ska fungera för alla.	Propositionens fokus är stadsbyggnad, design och arkitektur. Arkitektur, form och design anges explicit. Även (bygg-) normer och riktlinje ska omfattas av principerna.	Endast i referens till Propositionen kunskap i samverkan.	Ja, med referens till FN konventionen.	Universella lösningar är att föredra men tillgänglighetsanpassning kan krävas "vid behov".
Propositionen Kunskap i samverkan	Blandat fokus. I en del av texten explicit fokus på funktionsnedsättningar, i annan del bredare målgrupp som inkluderar "kön, ålder bakgrund eventuella funktionsnedsättningar."	Explicit nämns hållbart samhällsbyggande och smarta städer.	Nej	Ja, specifikt universell utformning	Universella lösningar för alla människor, för att det i sin tur minskar behovet av riktade stödinsatser.
Regleringsbrevet	Betonning på funktionsrelaterade behov, men även breddning till "alla människor, oavsett funktionsnedsättningar, kön, ålder eller bakgrund."	Verksamheter, miljöer och tjänster. Viss fokus på specifika sektorer i hänvisning till Statens centrum för arkitektur och design, att satsningen ska stödja Smarta Städer och det nationella forskningsprogrammet om hållbar samhällsbyggnad.	Används specifikt, och för första gången	Ja, specifikt universell utformning. Används för att beskriva vad tillgänglighetsdesign ska leda till.	Universella lösningar för alla människor. Nämner inte specifika lösningar.
Den nationella funktionshinderpolitiken	Explicit fokus på behov relaterade till funktionsnedsättningar. Utveckling av behov relaterade till diskriminering – explicit makt kritisk fokusering.	Alla områden	Nej	Ja, specifikt universell utformning	Politiken vilar på principen universell utformning, men också betoning av att det kan krävas individuella lösningar och avhjälpande av brister.
FN-konventionen	Explicit fokus på funktionsnedsättningar men också utvidgning till att beröra alla.	Alla områden	Nej	Ja, specifikt universell utformning	Anger universell utformning som huvudprincip, men anger också att det är viktigt med specifika eller individuella lösningar när så krävs.
PBL	Bred ansats på tillgänglighet till samhället för alla samhällsgrupper. Men även specifikt fokus på behov av tillgänglighet relaterat till funktionsnedsättningar.	Stadsbyggnad, planering och arkitektur	Nej, bara tillgänglighet.	Nej.	Ett samhälle som är mer tillgängligt för alla betonas, men detta genom strategier för anpassning till olika typer av funktionsnedsättningar.

04. Koncept och begrepp inom området

I detta kapitel beskrivs först designbegreppet, tillgänglighetsdesign och närliggande begrepp och koncept samt deras historiska utveckling. Några av koncepten kommer undersökas djupare, framför allt *tillgänglighetsdesign* och *universell utformning*. Kapitlet fortsätter med att undersöka hur väl etablerade de mest relevanta koncepten är, inklusive en kritiskt analys av dem. Kapitlet avslutas med slutsatser.

4.1 UTVECKLINGEN AV OLIKA BEGREPP OCH KONCEPT MED FOKUS PÅ TILLGÄNGLIGHET

De flesta av de begrepp och koncept som beskrivs nedan bottnar i design, och därför är det viktigt att först fastställa vad som typiskt menas med design i det här sammanhanget.

Design är ett begrepp som inom en svensk kontext både kan ha den specifika betydelsen att handla om formgivning (i engelskan 'styling'), och den bredare betydelsen att handla om människans process att skapa något nytt överhuvudtaget – om att utforma. Den bredare betydelsen är mer etablerad i anglosaxiskt språkbruk, men har på senare år också blivit allt mer använd i Sverige, bland annat genom tillämpningen av begrepp som design thinking. Beskrivningar av denna bredare betydelse brukar vila på Simons definition av design som "... *courses of actions aimed at changing existing situations into preferred ones.*" (Simon, 1969, p. 135). Hansson beskriver design på ett likartat sätt: "*a creative process of solving problems with the user in mind*" (Hansson, 2006:18). Denna förståelse av design som problemlösning med fokus på brukares behov återkommer i koncept som *barrier free design*, *accessible design*, *design-for-all* och *inclusive design* – koncept som alla är variationer på ungefär samma tema som har används vid olika tidsperioder (Hansson, 2006:18).

Området design med fokus på funktionsnedsättningar har utvecklats sedan 1950-talet, med grunden i studier av produkters ergonomi. I en svensk kontext är det värt att nämna Ergonomidesigngruppen, (numera Veryday), som grundades 1969 och som under 70- och 80-talet hade ett stort fokus på hjälpmedelsdesign. Ett välkänt exempel från 1974 skapat av Sven-Eric Juhlin, Henrik Wahlforss och Maria Benktzon, är brödknivar med vinklat handtag för Gustavsbergs Fabriker/Ittala som möjliggjorde för personer

som inte kunde använda "vanliga" knivar att skära bröd själva (Brunnström, 2010).

Nedan följer Hanssons tabell (tabell 2) som redogör för universell design och närliggande koncept, vilken tidsperiod de var som mest vanliga, var de var som mest använda, vilket fokus de har samt var de appliceras (Hansson, 2006:25).

Tabell 2. Overview of Universal design and related concepts

Time*	Concept	Area**	Application area	Focus***
1950's	Barrier-free design	All	Built environment	Legislation, Accessibility, Disability
1970's	Accessible design	All	Built environment, Transportation, Information Technology	Legislation, Accessibility, Disability
1970's	Design for all	Europe	Built environment, Information technology	Public practice, Accessibility, Disability
1980's	Universal design	USA, Japan	All areas	All abilities
1980's****	Inclusive design	UK	All areas	All abilities

*Approximate time of appearance.

** Not the only geographic area or country using the term but where it is most commonly used in practice in relation to other terms. In Sweden Universal design is a rather new term used in the context of design education.

*** The focus shows where the emphasis of the concept lies.

**** The literature does not indicate during what time Inclusive design first appeared on the scene, but since it is used synonymous with Universal design it will be assumed to have emerged during the same time span as Universal design.

Tabell 2 måste dock ses i ljuset av tidpunkten avhandlingen skrevs. Samma år (2006) antogs FN-konventionen om rättigheter för personer med funktionsnedsättning, som sedan dess har hunnit etableras, vilket säkerligen påverkat

Koncept och begrepp inom området

den fortsatta etableringen av olika koncept. FN-konventionen använder specifikt begreppet universell utformning. Under en period som sträcker sig ungefär 2006-2010 var begreppet Design för alla vanligt i den svenska kontexten, men det har sedan dess ersatts av universell utformning, vilket inte framgår av tabellen.

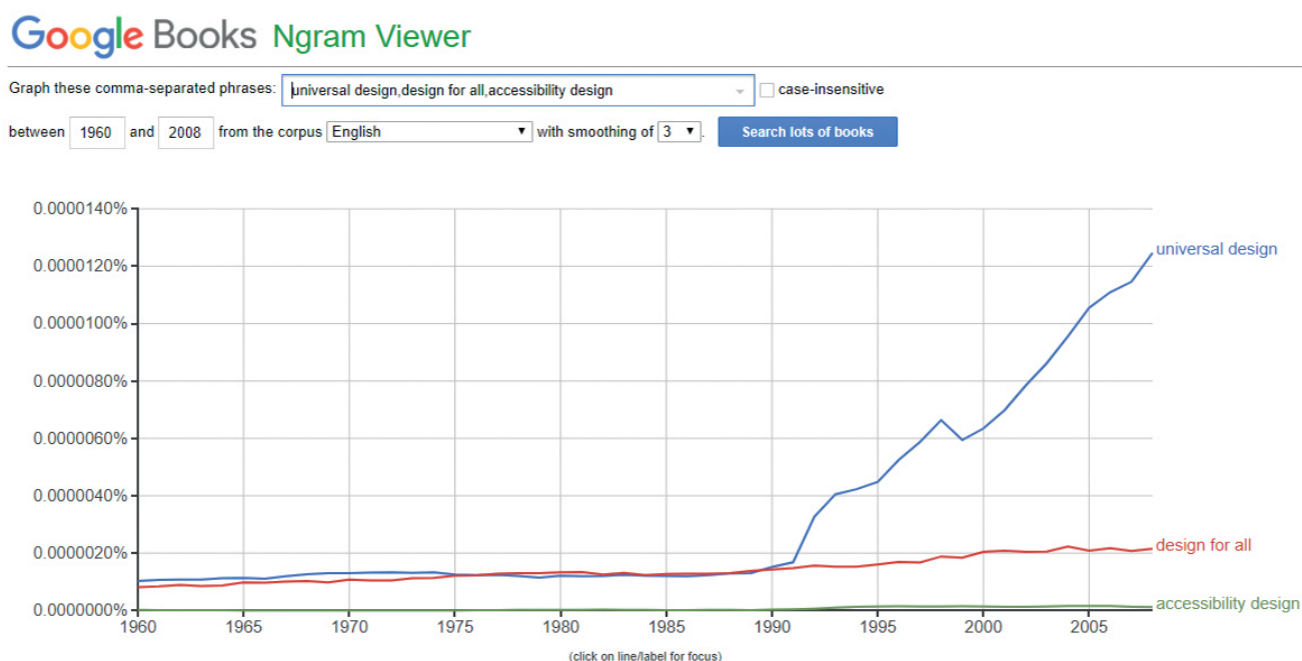
Vid en sökning på Ngram-Viewer, som kan ta fram representativ användning av ord i engelskspråkig litteratur från år 1500 fram till år 2008, erhålls följande diagram där det är tydligt att universal design fortsatt har en kraftig uppgång, som knappast kan antas minska med tanke på inkluderingen i FN-konventionen om rättigheter för personer med funktionsnedsättning.

Utöver de koncept som presenterats ovan finns även koncept som *Universal Access* och *Cooperative Design* (Persson, Åhman, Yngling och Gulliksen, 2015) men dessa kommer inte att behandlas vidare då de bedöms ligga utanför syftet med studien. Sammanfattningsvis är koncept kring tillgänglighetsfrågor inget nytt, men de har utvecklats sedan 1950-talet till att dels innefatta ett bredare spektrum av människor och dels utgångspunkten att tillgänglighet är något som är relevant för de flesta någon gång i livet eller i specifika sammanhang (Persson et.al, 2015:522).

4.2 TILLGÄNGLIGHETSDESIGN

Regleringsbrevet använder inledningsvis begreppet Tillgänglighetsdesign. Vad vi kan se är det inte ett etablerat begrepp i det svenska språket. Vid en sökning på Google Scholar får vi endast fyra träffar. En av träffarna är en magisteruppsats om lättillgänglig och användarvänlig användarundervisning på webben (Åkerud, 2001:12). I den nämns tillgänglighetsdesign en gång i samband med riktlinjer givna av World Wide Web Consortium (W3C) 1999. En annan av träffarna är en rapport från digitaliseringsföretaget Inera AB om personers tillgång till sina sjukvårdsjournaler via nätet. I rapporten återfinns tillgänglighetsdesign också bara en gång, då under metodavsnittet med en referens till ett studentarbete på masternivå som fokuserat på tillgänglighetsdesign och patientjournaler (Cajander & Åhlfeldt, 2016). I den tredje artikeln, som är en text publicerad av Nordiska Handikappolitiska Rådet omnämns tillgänglighetsdesign vid ett tillfälle vid en beskrivning av ett tillgänglighetsråd i Reykjavik. Som jämförelse användes begreppet universell utformning i samma text 45 gånger (Grip, 2009). Slutligen nämns tillgänglighetsdesign också en gång i en licentiatavhandling, i avsnittet där författaren belyser områden för fortsatta studier och undersökningar: "Designprocesser och hur ordinarie designprocesser kan befruktas av idéer från universell design, tillgänglighetsdesign, rehabiliteringsteknik och hjälpmedel." (Johansson, 2016:72).

Diagram 1. Resultat av sökning på Ngram Viewer 1950-2008.

Om sökningen istället görs på vanliga Google återfinns 270 träffar varav de flesta behandlar en eller flera av regeringens propositioner där tillgänglighetsdesign omnämns (Prop. 2016/17:50) (Prop. 2017/18:110) eller Vinnovas utlysning om tillgänglighetsdesign samt relaterade projekt. En ISO-standard återfanns som fokuserar på tillgänglighetsdesign kopplat till ergonomi och ljudsignaler för konsumentprodukter (ISO 24500:2010). Utöver detta fanns även utlåtanden från funktionsorganisationer gällande forskningspropositionen Kunskap i samverkan – för samhällets utmaningar och stärkt konkurrenskraft (2016/17:50).

Även om tillgänglighetsdesign i sin svenska benämning alltså inte är etablerad, är den engelska motsvarigheten det – *accessible design*. Hansson (2006) menar att *accessible design* mestadels användes under 1970-talet, som en mer positiv term än *barrier-free design* och då med fokus på lagstiftning, tillgänglighet och funktionsnedsättningar. Accessible design definieras som *“Products and buildings that are accessible and usable by people with disabilities”* (Hansson, 2006:27). I Robert Erlandsons bok *Universal and Accessible Design for Products, Services, and Processes* (2007) definieras accessible design som *“the design of facilities, products, and services that satisfy specific legal mandates, guidelines, or code requirements with the intent of providing accessibility to the entities for individuals with disabilities.”* (Erlandson, 2007:6). Även här definieras begreppet specifikt utifrån personer med funktionsnedsättningar och med fokus på legala krav.

Accessible design som begrepp används även i standarder. I ISO/IEC Guide (71:2014) definieras accessible design som *“design focused on diverse users to maximize the number of potential users who can readily use a system in diverse contexts.”* Definitionen fortsätter även med konstaterandet att: *“Terms such as universal design, accessible design, design for all, barrier-free design, inclusive design and transgenerational design are often used interchangeably with the same meaning.”* (ISO/IEC Guide 71:2014, p.3). I standarden definieras även universal design och det är det begreppet som används i guiden.

Sammanfattningsvis kan det alltså konstateras att tillgänglighetsdesign och accessible design används synonymt med universell utformning i vissa framför allt engelskspråkiga sammanhang, men också att den huvudsakliga betoningen ligger på uppfyllande av krav på tillgänglighet, men inte nödvändigtvis universalitet. Begreppet tycks inte heller vara etablerat i ett svenskspråkigt sammanhang. I kapitel 5.2 kommer vi att beskriva en förståelse av begreppet som uttrycks av funktionsrättsrörelsen.

4.3 UNIVERSELL UTFORMNING OCH DESIGN FÖR ALLA

Universell design, eller universell utformning³ som används allt oftare, kan förklaras som design av produkter, tjänster och miljöer som är användbara för en så stor del av befolkningen som möjligt, utan att det krävs speciell anpassning (BSI, 2005). Även begreppet *inclusive design* som främst används i England har samma utgångspunkt. Även om fokus inom universell utformning kretsar kring tillgänglighetsaspekter för personer med funktionsnedsättningar är målsättningen att inkludera alla användare utifrån bland annat ålder, kön och bakgrund. Tanken är att ingen lösning ska exkludera eller stigmatisera. Universell utformning som metodologi inkluderar ofta olika referensgrupper i designprocessen. Dessa användares kunskap, expertis och upplevelser används sedan som underlag för att inkludera så många aspekter och målgrupper som möjligt i den slutliga lösningen. Universell utformning kan både vara design med målet att resultatet ska kunna användas av en så bred målgrupp som möjligt, eller en så kallat adaptiv design-approach med multifunktionella lösningar där designen är flexibel och kan justeras utifrån individuella önskemål.

Universell utformning utvecklades i USA och England och har sitt ursprung i barrier-free design och accessible design med fokus på tillgänglighet för personer med funktionsnedsättning. Ronald Mace, arkitekt och funktionshindersaktivist har både myntat begreppet Universal Design och utvecklat de sju principerna för universell utformning, se även Bilaga 1, tillsammans med en arbetsgrupp bestående av arkitekter, ingenjörer, produktdesigners och forskare vid The center for Universal Design, North Carolina state University, USA (Mace, 1997). Dessa principer är en övergripande metodologi om hur universell utformning kan användas och har som grundprinciper integrerats i FN:s stadgar och i nationella policys runt om i världen.

Design for All används ibland som begrepp inom EU:s medlemsländer. I Sverige introducerades Design för alla år 2000 genom regeringspropositionen *Från patient till medborgare* (Persson & Engqvist, 1999). Målet var att under en tioårsperiod implementera tillgänglighetsperspektiv i alla samhällssektorer för att skapa ett tillgängligare samhälle, både när det gällde fysisk tillgänglighet men också i bemötande. Riksdagens satsning på design, kallat Designåret, som genomfördes 2005 har också varit av stor betydelse för etableringen av universell utformning och Design för alla i Sverige.

Projektet Design för Alla drevs under åren 2005 till 2008 av den svenska systerorganisationen till EIDD (Design for All Europe), i samarbete med SVID – Stiftelsen Svensk

³ Vi använder primärt ordet universell utformning, men vi ser alltså universell utformning och universell design som synonyma. Vi tror att utformning har tillkommit som ett “försvenskande” av ordet design, som av vissa kan tolkas som någots färg och form.

Industridesign, Handisam och Handikappförbundens samarbetsorganisation. I samarbetet genomfördes bland annat projektet Värdig entré – tillgänglighet i kulturarvmiljö där projektet i samverkan med Stockholms stad förenade tillgänglighetskrav med innovativa och estetiska lösningar i kulturhistoriskt känsliga miljöer (“DESIGN FÖR ALLA.SE – Projekt – Samverkansprojekt – Värdig entré,” 2009). Den ideella föreningen Unicum – Nordiskt Centrum för Design för Alla har under åren 2005 till 2015 drivit olika projekt. Ett av dem var Proffstestarna där en designmetodik utvecklades baserat på en användargrupp bestående av personer med funktionsnedsättningar, med målet att skapa universellt utformad lösning. 2015 släppte Unicum förstudierapporten Mötesplats Design för alla en innovationsmiljö för sociala innovationer och samhälls-entreprenörskap (Unicum, 2015).

Ett annat projekt som utvecklat en designmetodik som bygger på inkludering av brukare med olika normbrytande funktionsvariationer är projektet Funktek som finansierades av Arvsfonden och drevs av Göteborgs Stadsmuseum i samarbete med intresseorganisationen Utopia, Interaktiva Institutet, Riksställningar och Mistra Urban Futures (Funktek, 2017). Projektet handlade om hur nya teknologier och interaktionsdesign kan göra museiupplevelser mer demokratiska, och hur brukare kan bidra till skapandet av innovativa lösningar. Funktekmetodiken har därefter tillämpats inom bland annat det Vinnovafinansierade projektet *Användardriven tjänsteinnovation för ett biloberoende, inkluderande och resurssmart avfallssystem* (diarienummer 2015-03858).

Entagsblandaren är ett exempel på universell utformning där handtaget rörs upp och ner för att reglera av och på och vattnets tryck men också åt vänster eller höger för att reglera temperatur. Entagsgreppet gör det enklare för personer med svag muskelstyrka och greppförmåga, eller avsaknad av en hand eller arm, jämfört med en tvågreppsblandare. Denna typ av designlösning har etablerat sig starkt på marknaden och har förbättrat användbarheten för både personer med rörelsehinder i händerna och personer som kan sägas ha en normativ rörelseförmåga.

Robson Square i Vancouver, Kanada är ett exempel på en multifunktionell designlösning där ramp och trappor är integrerade i en och samma utformning. Genom en inkluderande estetik, utan särlösningar, värderas inte vilket sätt du tar dig upp för trappan, rullandes eller gåendes, vilket motverkar stigmatisering eller exkludering för personer som använder rullstol och permobil.

Ett tredje exempel som också bygger på en multifunk-

tionell designlösning är en toalettskylt som består av ett upphöjt piktogram av en toalett. Piktogrammet kan avläsas av personer med synnedsättningar eftersom det är taktilt, men kan också förstås av människor med kognitiva funktionsnedsättningar, personer med läs och skrivsvårigheter, barn, och personer som talar och förstår ett annat språk än svenska.

4.4 KRITISKA PERSPEKTIV PÅ KONCEPTET UNIVERSELL UTFORMNING

Det finns flera kritiska perspektiv på universell utformning, både vad gäller konceptet i sig och dess tillämpning. Vi tror att dessa är viktiga för Vinnova att ha i åtanke vid en operationalisering av konceptet. Den kritik vi har identifierat kommer både från forskning och praktik.

Universalitet är normativt

En grundläggande princip för universell utformning framgår redan av konceptets namn, att det handlar om lösningar som ska vara universella, det vill säga fungera för alla. Den principen bygger på en analys av samhället sprunget ur en kritisk teoretisk tradition som menar att likvärdighet ska vara grunden för social inkludering⁴, att ingen ska uteslutas eller stigmatiseras (D’souza, 2004). En kritik mot principen om universalitet är att universalitet i sig är en norm som gör avvikelse problematiskt, när en annan möjlighet är att avvikelse inte ges ett negativt värde utan till och med ett egenvärde (Godden och Hsy, 2016). Bickenbach (2014) synliggör konflikten genom att ställa frågan om personer med funktionsnedsättningar som en marginaliserad grupp ska uppmärksamma sina likheter med “alla andra”, eller om de istället ska synliggöra alla människors skillnader för att öka medvetenheten om alla människors olikheter. En liknande diskurs finns inom den svenska funktionsrättsrörelsen om ordet funktionsvariation som påvisar alla människors olikheter gällande funktionalitet och där ordet också ifrågasätter universalism. Att olika sorters funktionalitet klassas som mer eller mindre normbrytande i relation till det universella bygger på ett ideal om den normala kroppen. I litteraturen betonas att universalitet ska handla om att alla, oavsett skillnader, ska inkluderas. Men det finns alltså en viss konflikt mellan detta ideal och den mångfald som återfinns i befolkningen.

Universell utformning bygger på principen om oberoende

Tyngdpunkten inom universell utformning bygger på principen om att skapa lösningar som bidrar till oberoende. Heylighen (2014) påpekar att detta förhållningssätt utesluter andra typer av värden som samberoende och gemenskap. Individualism kan leda till isolering och

4 Det är samma princip som ligger bakom till exempel det svenska systemet för barnbidrag som gäller alla istället för att vara behovsprövat.

sämre hälsa medan gemenskap och erfarenhetsutbyten ger människor mervärde, något som Heylighen menar att bra lösningar som syftar till att skapa sjukhusmiljöer som främjar återhämtning och tillfrisknande för cancersjuka barn, där bra lösningar på olika sätt främjar den sociala relation barn – förälder – som i sin tur bidrar till att stärka barnets förhållningssätt till sjukdomen och minska fokus på smärta. Även om universella designlösningar som produkter och teknologier skapar bättre förutsättningar för personer med funktionsnedsättning genom en större frihet så kan de i värsta fall också skapa social isolering. Här finns en risk att universell utformning bygger på en överbetoning av oberoende, som i sin tur kan bidra till att stärka samma ideal om oberoende på andra områden där det kan vara problematiskt, till exempel gällande frågan om statligt stöd till assistans.

Universell utformning är en utopi

Heylighen (2014) menar att universell utformning kan förstås som en utopi där design för *alla* är omöjlig att utföra, då alltid något perspektiv, utgångspunkt eller målgrupp blir uteslutet. Detta fokus på alla kan visserligen förstås som en maktkritik gällande jämlikhet (D'Souza, 2004), men risken är att idealet om alla, om utvecklare tror sig kunna skapa sådana lösningar, leder till att andra grupper diskrimineras eller begränsas istället för den grupp som prioriteras upp. En anledning till varför den här kritiken är relevant är att forskning visar att designer och arkitekter ofta använder relativt snäva referensramar för att förstå brukare, till exempel sin egen (begränsade) erfarenhet, och "sunt förnuft" (Akrich, 1992). Hamrai (2017) menar att det krävs en intersektionell analys⁵ för att synliggöra hur olika grupper utesluts eller privilegieras vid en tillämpning av konceptet universell utformning, bland annat för att medvetna prioriteringar ska kunna göras. Vad vi kan se är denna intersektionella utgångspunkt sällsynt inom universell utformning, där till exempel de sju principerna inom universell utformning inte uppmärksammar denna komplexa maktproblematik annat än implicit i referensen till att olika användare har olika behov.

Behov relaterade till funktionsnedsättningar riskerar att tappas bort

Universell utformning har historiskt sett utgått utifrån ett funktionshinderperspektiv och handlat om att skapa designlösningar som ökat tillgängligheten och möjliggjort oberoende för personer med funktionsnedsättningar. Men Hansson (2006) uppmärksammar att relationen mellan universell utformning och behov relaterade till funktionsnedsättningar leder till att designers ser konceptet som tråkigt och oinspirerande. Denna typ av norm,

att funktionalitetsfokus ger upphov till negativa attityder kan bidra till marginalisering av personer med funktionsnedsättningar. Det finns här en fara att ett allt för allmänt fokus på "alla" kan leda till ett minskat fokus på specifika behov relaterade till funktionsnedsättningar, speciellt om konceptets tillämpning breddas att handla om till exempel *kön, ålder eller bakgrund*, så som det beskrivs i Regleringsbrevet.

4.5 SLUTSATSER

Som vi sett finns en lång historia och en mångfald av begrepp och koncept som på olika sätt syftar till ökad tillgänglighet. Från ett tidigt fokus på hjälpmedel och specifika lösningar för människor med funktionsnedsättningar har på senare år konceptet universell utformning vunnit mark, med den tillhörande principen om universalitet – lösningar som ska vara tillgängliga och fungerande för alla. Detta är en viktig princip som syftar till att minimera beroende och stigmatisering som kan följa av särlösningar. I den utvecklingen har begreppet tillgänglighetsdesign dessutom förlorat sin relevans vilket gör det rimligt att rekommendera att Vinnova utgår från begreppet universell utformning, något som vi diskuterar vidare i kapitel 6 nedan.

De kritiska perspektiven på konceptet universell utformning ger flera viktiga ledtrådar till Vinnovas tolkning och tillämpning av konceptet. Vinnova bör vara medveten om att ett fokus på universalitet är normativt – att det innehåller en viss friktion gentemot särlösningar, och att det också riskerar att betona sådana olikheter som är möjliga att förena inom ramen för idén om universalitet, på bekostnad av mer normbrytande olikheter som inte lika lätt ryms inom idealet om universalitet. Även betoningen på oberoende är normativ och kan i vissa fall stå i vägen för viktiga lösningar som istället bygger på skapande av olika former av beroende mellan människor, till exempel inom vården, där beroende kan bidra till hälsa och tillfrisknande, och i stadsutveckling, där vissa former av beroende kan bidra till trygghet och tillit.

Vidare, universell utformning tycks sakna ett tydligt maktkritiskt perspektiv och analys, som är viktigt för att undvika att nya lösningar diskriminerar nya grupper. Hur kan Vinnova bidra till att metodiken för universell utformning utvecklas ur ett maktperspektiv? Ett annat område för metodikutveckling som Vinnova kan stödja är tillämpningen olika former av medskapande design.

⁵ Intersektionell analys synliggör hur människor kan multidiskrimineras eller hur makt reproduceras och skapar hierarkier. Ett exempel är att en kvinna kan diskrimineras inte bara för att hon är kvinna ur en patriarkal synvinkel. Hon kan också bli diskriminerad för att hon har en brun hudfärg utifrån en vithetsnorm.

05. Intressenters perspektiv på området

Två intressentgrupper har konsulterats under studien och detta kapitel beskriver främst deras perspektiv och synpunkter. Dels har intervjuer genomförts med aktörer från företag inom samhällsbyggnadsbranschen, där även en diskussion med en klass arkitektstudenter vägs in. Dels arrangerades en fokusgrupp där organisationer från funktionsrättsrörelsen medverkade. I detta kapitel beskrivs även, utan att vara en heltäckande översikt, relevant forskning relaterad till universell utformning och tillgänglighet.

5.1 SAMHÄLLSBYGGNADSRÖRELSENS PERSPEKTIV

Som en del av studien genomfördes ett mindre antal intervjuer med svenska samhällsbyggnadsaktörer. Den samlade bild som respondenterna ger är att det inte reflekteras över eller pratas så mycket om tillgänglighetsanpassningar i branschen. Det är en självklarhet att följa de lagar och krav som finns, men utöver det görs sällan så mycket mer – tillgänglighet är en förutsättning på samma sätt som brandskyddsregler och alla andra krav som ställs. När byggnationen är färdigställd kontrollerar kommunrepresentanter att tillgänglighetskraven uppfylls. Samhällsbyggnadsaktörernas erfarenhet är att kontrollanterna har en snäv syn på hur befintliga regler kan tolkas och menar att det kan vara en anledning till varför branschen inte vill testa oprövade lösningar, då detta riskerar att de nya lösningarna blir underkända är för stora. Här spelar de stora kostnaderna in. Underkända lösningar sent i processen blir mycket kostsamt att åtgärda. Samhällsbyggnadsaktörerna har i princip inget emot nya lösningar för tillgänglighet, tvärtom. De uttrycker att det finns en stor potential i universell utformning då åtgärder och speciallösningar för tillgänglighet både är kostsamma och påverkar till exempel estetik och attraktivitet. Mer integrerade lösningar upplevs som något som kan höja värdet på en fastighet.

Tillgänglighetsdesign som begrepp är inte välkänt men anses vara självförklarande. Vilket begrepp som används är för samhällsbyggnadsaktörernas del oväsentligt, det är hur begreppet tolkas av kravställande myndigheter som är viktigt och som påverkar de hur en bygger. Ingen av aktörerna anser att tillgänglighetskraven bör sänkas eller inte gälla för allt som byggs, de anser att utgångspunkten är att alla människor ska ha tillgång till den byggda miljön.

Däremot är bilden att det inte är lika höga krav i resten av världen. Två exempel kom upp där tillgänglighetskraven anses vara försämrade för slutresultatet och båda exemplen var vid byggnation av mindre ytor. Det ena handlar om mindre lägenheter, som exempelvis studentlägenheter. För en lägenhet på 18 kvm upptar hall och badrum stor del av den totala ytan, vilket gör att vistelseytan blir förhållandevis liten. Det andra exemplet berör mindre utemiljöer, där krav på tillgänglighet och markens lutning gör att miljöerna kan uppfattas som torftiga.

5.2 FUNKTIONSRÄTTSRÖRELSENS PERSPEKTIV

Funktionsrättsrörelsen arbetar aktivt med att öka medvetenheten gällande tillgänglighet och funktionsnormer. Många organisationer är också rådgivande inom funktionsfrågor för både myndigheter, kommun och landsting men också för företag. Ett exempel på en organisation som arbetar för att öka medvetenheten gällande funktionsnormer är GIL – Göteborgskooperativet för Independent Living. GIL använder konceptuell design som ställer frågor snarare än erbjuder lösningar. I ett flertal projekt har GIL belyst olika situationer där tillgängligheten är begränsad för människor med funktionsnedsättningar i offentliga miljöer. I kampanjen CP-öl uppmärksammade GIL både otillgänglighet och attityder mot personer med funktionsnedsättningar i krog och restaurangmiljöer. I kampanjen CP-trucken spraymålade GIL en hel parkeringsplats med symboler för handikapparkeringar, för att peka på att hur otillgängliga Sveriges städer fortfarande är och hur lagstiftning frångås.

Som en del av studien arrangerades en fokusgrupp för att undersöka vilka möjligheter och utmaningar funktionshindringsorganisationer ser med konceptet tillgänglighets-

design.⁶ Under fokusgruppen framkom olika hög grad av skepsis gentemot ordet tillgänglighetsdesign. En representant beskriver det som ett "särspår" utan tydlig koppling till funktionshinderspolitiken. Somliga medverkande menade att det är en olycklig formulering och att användandet av ordet i forskningspropositionen visar på en bristande förståelse för området. Istället menar gruppen att ordet universell design är det som borde använts.

Genomgående föredrar representanterna ordet universell design, med förklaringen att det är mer etablerat både nationellt och internationellt, speciellt i och med FN-konventionen. Gruppen menar att fokus på universell design innebär att det går att 'gå längre' än enbart minimikrav på tillgänglighet. Bristen på tillsyn kring de normer och tillgänglighetskrav som finns tas också upp. Vidare poängterar en representant att tillgänglighetsdesign är ett förlegat begrepp inom forskningen, och att det kan skapa förvirring att börja använda det igen. Det uppkom även att det även löper ett uppdrag om att ta fram vägledande principer för universell utformning och det betonas att dessa två spår borde föra dialog med varandra och inte konkurrera.

Utöver fokusgruppen finns även information att hämta från hemsidor hos organisationer med fokus på olika typer av funktionsvariationer. Delaktighet, Handlingskraft, Rörelseförmåga (DHR) betonar att ordet tillgänglighet signalerar att alla är välkomna och ur ett designperspektiv borde universell utformning vara utgångspunkt för att undvika efterhandskonstruktioner och öka delaktigheten och minska utanförskapet (DHR, 2018).

Synpunkter och andra typer av texter från organisationer som berör forskningssatsningen på tillgänglighetsdesign har också identifierats. Funktionsrätt Sverige har kommenterat propositionen Kunskap i samverkan – för samhällets utmaningar och stärkt konkurrenskraft (2016/17:50) och satsningen på tillgänglighetsdesign, och understryker att de satsningar som görs behöver följas upp (Funktionsrätt Sverige, 2018:4). På Funktionsrätt Sveriges blogg *Universell utformning* behandlas den 8:e mars (2018) både proposition (2017/18:110) Politik för gestaltad livsmiljö, och proposition (2016/17:50) Kunskap i samverkan – för samhällets utmaningar och stärkt konkurrenskraft, där det konstateras en begreppsförvirring och felaktig tolkning av konventionen:

"Begreppet universell utformning nämns i proposition som rör arkitektur och design parallellt med tillgänglighet och tillgänglighetsdesign. I prop. (2017/18:110) blandas olika begrepp, som visar att de fyra inriktningsområden som antagits inte har tolkats i enlighet med konventionen."

(Universell utformning, 2018. Ökad tillgänglighet i politiken för gestaltad livsmiljö)

5.3 FORSKNINGENS PERSPEKTIV

Lars Lindberg kartlägger i rapporten *Forskning som haltar handikappforskningen i Sverige*, där han påpekar att den svenska forskningen inom ämnet står sig svag i jämförelse med länder som England och USA (Lindberg, 2015). Det finns forskningsmiljöer inom handikappforskning på de flesta universitet i Sverige idag samt en kandidatutbildning inom handikapphistoria på Linköpings universitet och en masterutbildning på Högskolan i Halmstad. Lars Lindberg menar dock att forskningsmiljön inom handikappforskningen ändå måste stärkas då de flesta forskningsanslag främst går till teknisk och medicinsk forskning gällande funktionalitet och inte till ämnen som omfattar rättighetsaspekter, identitet eller kritisk funktionshinderforskning.

Idag utbildas designers och arkitekter i universell utformning på bland annat Lunds Tekniska Högskola, Umeå universitet och Mittuniversitet i Sundsvall. I de flesta fall benämns universell utformning som universell design och används inom områden som produktdesign, interaktionsdesign och stadsplanering. Universell utformning som metodologi tillämpas också inom andra fält som pedagogik och webbaserad programmering. Inom pedagogiken används universell utformning för att skapa flexibla lärandemiljöer och arbetssätt som anpassas efter varje enskild individ (Sabirova, Zakirova, & Masalimova, 2016). Inom programmering utformas webbsidor och appar där användaren kan anpassa information efter individuella behov (Fogli, Parasiliti Provenza, & Bernareggi, 2014).

Certec, som driver forskning inom rehabiliteringsteknik och design vid Lunds Tekniska Högskola, har många exempel på projekt där principen om universell utformning är utgångspunkt (Certec, 2017). Bland dessa finns bland annat projektet *Universell utformning på Skånska museer*. Projektet bedrivs i samarbete med HSO Skåne och handlar om den betydelse universell utformning kan spela i museisammanhang för att skapa inkluderande och inte särbehandlande design (Certec, 2018a). Ytterligare ett exempel på forskningsprojekt som genomförts med utgångspunkt i universell utformning är *HaptiMap*, ett EU-projekt där Certec var samarbetspartner. I det fallet handlade projektet om att utveckla lösningar för mobila enheter för att göra

⁶ Fokusgruppen och det som framkom där är inte nödvändigtvis representativt för hela funktionsrättsrörelsen.

både verklig och virtuell information mer tillgänglig för alla (Certec, 2018b).

Spridningen av forskning och skrivandet av vetenskapliga artiklar är viktig för både Vinnova, olika forskningsinriktningar liksom för offentlig och privat sektor. Som vi redovisat ovan är *accessible design* den engelska benämningen på tillgänglighetsdesign, vars designmetodologi var framstående under 70-talet i USA och England, något som återspeglas i många vetenskapliga artiklar. Både *accessible design* och *barrier-free design* har en stark koppling till utformning av hjälpmedel och designlösningar riktade till personer med funktionsnedsättningar. Av denna anledning kan det vara svårt att idag tillämpa begreppet tillgänglighetsdesign inom forskning då det ses som ett gammalt fält.

En annan fråga som kommer upp är hur tillgänglighetsdesign i relation till handikappforskning ska behandlas, eftersom det akademiska fältet är relativt oetablerat i Sverige. Vårt grannland Norge är exempelvis framstående inom universell utformning och den norska regeringen har antagit en vision om *Universell utformning 2025* och strategier och handlingsplaner för universell utformning (Handikappförbunden, 2013). Den 20 april 2018 släppte även Myndigheten för delaktighet en ny kortfilm som syftar till att förklara principen om universell utformning. Målsättningen med filmen är att skapa ett tankesätt där designern reflekterar över vem den utformar för och vem som exkluderas och hur produkter och tjänster ska utvecklas så att dessa, oavsett funktionsförmåga, funkar för så många som möjligt. (Myndigheten för delaktighet, 2018).

5.4 SLUTSATSER

Sammanfattningsvis har intressenter inom tillgänglighetsfrågor olika syn. Från samhällsbyggnadsbranschens sida är tillgänglighet en självklarhet, men i princip enbart med fokus på att följa de lagar och krav som finns. Det är svårt att komma med nya lösningar, bland annat upplever de tillfrågade intressenterna att kontrollanterna som ska säkerställa tillgängligheten är väl snäva i sin tolkning av befintliga regler. Branschen menar att ansvaret ligger hos myndigheter då det är deras tolkning branschen måste följa. Regler och normer kan delvis vara problematiska, de är nödvändiga men fungerar inte sporrande, och de riskerar i värsta fall att begränsa innovationsutrymmet – detta är en fråga som Vinnova kan adressera.

Funktionsrättsrörelsen föredrar konceptet universell utformning framför tillgänglighetsdesign då det är mer internationellt förankrat och begreppet tillgänglighetsdesign anses förlegat, med sitt fokus på hjälpmedel och särlösningar snarare än universella lösningar. Universell utformning anses också ha förmåga att sträcka sig längre än till minimikrav.

06. Förslag på lämplig term och definition för Vinnova

I detta kapitel undersöker vi aktuella termer i förhållande till Vinnovas satsning, och utvecklar ett förslag på lämplig term, samt undersöker vilken definition som är lämplig, inklusive ett förslag.

6.1 FÖRSLAG PÅ TERM

Det finns en rad olika termer som kan användas för att benämna det aktuella området. För att stödja diskussionen om vilken term som kan vara mest lämplig har vi utgått från två så kallade adekvansvillkor (Brülde & Tengland, 2003).

- Det normativa villkoret – att termen skapar rätt sorts engagemang och helst utan några negativa implikationer
- Vardagsspråksvillkoret – att termen ska vara lätt för alla relevanta parter att förstå

De möjliga termer som återkommer är:

1. Tillgänglighetsdesign
2. Universell design/Universell utformning

Med utgångspunkt i Vinnovas fokus på innovation är även följande kombinationer möjliga:

3. Tillgänglighetsinnovation
4. Innovation inom universell design
5. Innovation inom universell utformning

Det finns förstås en rad andra termer som skulle kunna användas men dessa är fem kandidater som antingen förts fram av olika aktörer i olika skeden i studien, eller är rimliga kombinationer av dessa termer. Inget av dessa termer är såvitt vi kan se uppenbart olämpligt men inte heller uppenbart självklart. Nedan går vi igenom fördelar och nackdelar med respektive term.

Tillgänglighetsdesign

Tillgänglighetsdesign, som är termen i Regleringsbrevet har fördelen att det hyggligt väl kommunicerar områdets fokus. Utifrån vardagsspråksvillkoret är det rimligt att tro att den vardagliga betydelsen av "tillgänglighet" i det sammanhang där "tillgänglighetsdesign" skulle förekomma, kommer att tolkas som att tjänsten, platsen, och så vidare, ger plats för fler användare. Med andra ord, det finns inget i själva termen i sig som begränsar tillgänglighet till att handla om särlösningar eller tillgänglighet för vissa grupper. Termen tillgänglighet används också fritt för att tala om det som åsyftas utan begränsning.

Utifrån det normativa villkoret är det en nackdel att termen tillgänglighetsdesign har en negativ klang och en betydelse som delvis leder tankarna fel för vissa som arbetar mycket med frågor rörande just tillgänglighet, på två sätt. För gruppen arkitekter och andra samhällsbyggnadsaktörer handlar tillgänglighetsfrågor om att följa lagar och normer, vilket ofta ses som ett negativt tillägg till designarbetet, som sällan sporrar till innovation. För gruppen som representerade funktionsrättsrörelsen upplevdes termen tillgänglighetsdesign som "mossig", men också att den implicerar särlösningar. Dessutom, när vi översätter tillgänglighetsdesign till det engelska accessible design styr tankarna fel, med tanke på att accessible design är ett väletablerat begrepp som är tydligt definierat, men inte entydigt handlar om universella lösningar. Detta talar emot användningen av termen tillgänglighetsdesign.

Att det för många finns en direkt koppling mellan tillgänglighetsdesign och behov relaterade till funktionsnedläggningar kan emellertid uppfattas som en styrka med termen. Men, om tanken är att området ska vara bredare och även inkludera kön, sexuell läggning, etnicitet, social status och så vidare, så bryter termen tillgänglighetsdesign mot vardagsspråksvillkoret.

Förslag på lämplig term och definition för Vinnova

Universell design och universell utformning

Vi betraktar termerna universell design och universell utformning som synonyma.⁷ Resonemangen som kan föras om termerna är nästan de motsatta till vad som sades om tillgänglighetsdesign. Båda termerna används flitigt som vi sett i både forskarvärlden och bland praktiker.

Funktionsrättsrörelsen har också kämpat för dessa termer och innebörden att lösningar som är tillgängliga redan från början, som inte kräver anpassningar i efterhand (som kan bli dyrt, dåligt och stigmatiserande), är att eftersträva som princip.⁸

Problemen med termerna universell design/universell utformning är dock flera. Som diskuterat i kapitel 4 är termen *universell* normativ och motsatsen till särlösningar som också kan vara viktiga. En utväg är att Vinnova i praktiken tillämpar en mindre strikt definition, som lägger till särlösningar som en möjlighet, vid behov. Ungefär som det är gjort i den nationella funktionshinderpolitiken.

Ett annat problem är att universell utformning inte med självklarhet förstås som inkluderande av genus, etnicitet, eller andra aspekter än just de med funktionsnedsättningar i sina definitioner. Det finns en tydlig retorik: "lösningar som fungerar bra för människor med funktionsvariationer och som också fungerar bra för "alla"". Däremot är det mycket svårt att hitta beskrivningar av universell utformning som kan förstås som, till exempel: "lösningar som fungerar bra för människor med annan könsidentitet och som också fungerar bra för "alla". Det skulle gå att ladda termen med sådana förståelser, men det är utifrån vad vi kan se inte de gängse, idag. Samtidigt, utifrån resonemanget under tillgänglighetsdesign, behöver detta inte vara något negativt – det kan tvärtom vara bra att behålla fokus på de behov som människor med funktionsnedsättningar har. Återigen är detta problematiskt om vi tänker på den normativa adekvansen eftersom Vinnova har i uppdrag att se till fler grupper än till exempel de med funktionsnedsättningar om vi ser till hur deras uppdrag är beskrivet.

Vinnova kan självklart göra så att myndigheten postulerar att "Universell utformning" för Vinnova har en vidare betydelse än den allmänt vedertagna. Till exempel kan Vinnova hävda att "universell utformning" här inkluderar kön, etnicitet och så vidare, se till exempel regleringsbrevet eller propositionerna i kapitel 3 ovan. Det är dock inte självklart att det blir lätt för Vinnova att kommunicera en sådan förståelse – det finns en risk att det är ett alltför

stort brott mot vardagsspråksvillkoret att användningen av ordet universell utformning kommer att missförstås.⁹

Tillgänglighetsinnovation

Tillgänglighetsinnovation är en annan term vi har laborerat med. Den har flera fördelar. En är att det inte har någon träff på Google vilket gör att Vinnova har ännu större möjlighet att styra dess innehåll. En annan fördel är att termen tillgänglighetsinnovation tydligt förmedlar att det som utvecklas för att öka tillgängligheten ska ha en innovationshöjd. Denna höjd nämns till exempel inte FN-konventionen. Att själva termen förmedlar innovationshöjd kan också skapa entusiasm. En tredje fördel med termen tillgänglighetsinnovation är att Vinnova redan idag använder sig av liknande termer och begrepp i sin verksamhet som till exempel normkritisk innovation.

Ett problem med termen tillgänglighetsinnovation skulle kunna vara att den skulle mottas på samma negativa sätt av de grupper som tyckte att tillgänglighetsdesign var en "mossig" term som i sämsta fall betyder något annat för mottagaren än det som avses. Men vi har inte hunnit ta upp denna term med de relevanta intressentgrupperna så de skulle förstås kunna reagera på annat vis på kombinationen tillgänglighet och innovation.

Kombinationerna "Innovation inom universell design" och "Innovation inom universell utformning"

Ytterligare en möjlighet är att addera termen innovation till universell design eller universell utformning. Det ger samma fördel som ovan med tillgänglighetsinnovation, att det markerar att det krävs innovationshöjd. Tillägget gör också termen till Vinnovas, och det tillför troligen en positiv aura till ett område som en del grupper har en negativ inställning till. Denna möjlighet torde också tas emot väl av funktionsrättsrörelsen som kämpat för universell design och universell utformning. Det överensstämmer också bättre med FN-konventionen och de nationella målsättningarna för funktionshinderspolitiken.

Samma nackdelar som finns med universell design respektive universell utformning finns dock kvar – till exempel att de om de tolkas strikt begränsar behov till behov relaterade till funktionsnedsättningar (vilket också kan vara en fördel för att hålla fokus på dessa behov), att behov av eventuella särlösningar inte ledigt passar in i definitionerna, att termerna måste läggas till i efterhand (som i beskrivningarna i propositionerna), samt att överordnat fokus blir på universella lösningar och att behov av särlösningar behöver

⁷ Vi förstår det som att universell utformning är en försvenskning av termen universal design, och att universell utformning kommit att tillämpas allt oftare inte minst i propositioner och nationella målsättningar i Sverige först på senare år, men att båda termerna fortfarande är gångbara (jmf Certec ex <http://www.certec.lth.se/ud/>).

⁸ Se till exempel FN-konventionen refererad till i kapitel 3 och direktivet och de nationella målsättningarna för funktionshinderspolitiken ex. (Dir. 2017:133) och Prop. (2016/17:188).

⁹ Det finns förstås invändningen att när det talas om "alla" så inkluderar detta just alla och inte en specifik grupp. I praktiken verkar emellertid inte universell design förstås på detta sätt utan det verkar mer förstås på det sätt vi föreslagit ovan. Det viktiga blir då att denna medvetenhet finns och att ett intersektionellt- eller liknande perspektiv antas för att kompensera för denna snävare förståelse.

adderas till beskrivningen och tolkningen av vad termen omfattar.

Språkmässigt är termen lite mer otymplig, men inte omöjlig att använda. Översättningsmässigt fungerar kombinationen väl – “innovation in universal design”, eller “universal design innovation”. Båda versionerna tycks också användas internationellt utifrån en Google-sökning.

Andra termer

Det finns förstås andra termer vi skulle kunna använda oss av än de fem listade ovan. Ett sådant skulle kunna vara inkluderande design. Inkluderande design är ett väletablerat begrepp som också ofta används synonymt med universell design men också i sammanhanget normkritisk design. Inom designbranschen och designforskningen är termen troligen mer använt än universell design/utformning idag. Det är också välanvänt när så kallad exkluderande design¹⁰ diskuterats.

Termen *inkluderande innovation* är också möjlig, och används i viss begränsad omfattning redan. Här är kopplingen ännu tydligare till normkritisk innovation, liksom till social innovation. Inclusive innovation är också en etablerad term internationellt – ofta kopplat till stadsutveckling och inkludering av olika “communities”. Problemet med dessa termer är emellertid att de är så breda att fokus på de frågor som funktionsrättsrörelsen driver blir underordnade.

Slutsats termer

Vi menar att tillägget *innovation* är nödvändigt. Det finns inget inbyggt krav eller nödvändig förståelse att vare sig tillgänglighet eller universell design/utformning i sig innebär innovationshöjd. Det är också ett tillägg som kopplar termen, oavsett vilken som väljs till Vinnovas verksamhet och skapar en positiv aura.

Utifrån ovanstående resonemang, strikt tillämpat och relaterat till adekvansvillkoren, skulle vi i första hand föreslå *tillgänglighetsinnovation*. Under den termen kan både principen om universell utformning rymmas (som i en beskrivning kan skrivas fram som primär och önskvärd som utgångspunkt), och principen om särlösningar rymmas. Det vill säga, Vinnova kan ledigt gynna både innovation av lösningar för alla, och innovation av särlösningar, till exempel utvecklingen av innovativa hjälpmedel. Det är också en term som antagligen skulle förstås relativt väl, och i den mån människor har en felaktig förståelse eller konnotationer knutna till termen så är dessa antagligen

lättare att förändra än att försöka förskjuta betydelsen hos väletablerade begrepp som universell design och universell utformning. Alltså, i den mån termen bryter mot vardagsspråksvillkoret eller det normativa villkoret, så tror vi att detta går att åtgärda.

Men, en helt avgörande faktor är att, trots att termen inte är konsekvent i förhållande till områden för tillämpning (både universella lösningar och särlösningar) så är det tydligt att universell utformning förespråkas av både funktionsrättsrörelsen, FN och den svenska nationella funktionshinderspolitiken, och på goda skäl då det prioriterar lösningar som minskar risken för stigmatiserande särlösningar och skapar möjlighet för en upplevd inkludering och gemenskap. Det är också ett område som kan leda till radikal innovation om utgångspunkten är specifika behov utifrån ett funktionsperspektiv till lösningar som är bättre för alla än en mer traditionell lösning “för de flesta”. Det som skaver ur ett är att det behov av särlösningar, som också är ett viktigt innovationsområde, till exempel av hjälpmedel, måste adderas till beskrivningen av Vinnovas tolkning av termen (om Vinnova väljer att låta området omfatta både universella lösningar och särlösningar).

6.2 FÖRSLAG PÅ DEFINITION

Det finns flera etablerade definitioner av universell utformning, men den som torde vara mest relevant för Vin-

“Universellt utformade” betyder sådan utformning av produkter, miljöer, program och tjänster att de ska kunna användas av alla i största möjliga utsträckning utan behov av anpassning eller specialutformning. “Universellt utformade” ska inte utesluta hjälpmedel för enskilda grupper av personer med funktionsnedsättning där så behövs.”

(Regeringskansliet, 2014 s.7)

nova att utgå ifrån är den som återfinns i FN-konventionen om rättigheter för personer med funktionsnedsättning (se också avsnitt 3.5):

Denna definition är också den som flera av representanterna för funktionsrättsrörelsen hänvisade till vid fokusgruppen (se kapitel 5.2). Viktiga frågor som studien belyser, och som definitionen behöver stämma överens med är:

- Stödjer definitionen särlösningar? (om Vinnova vill det)
- Är huvudfokus i definitionen på behov relaterade till funktionsnedsättningar, eller tas ett vidare perspektiv som också inkluderar kön, ålder, bakgrund etc.
- Stödjer definitionen innovation?

¹⁰ Exkluderande design är sådan som gör att vissa grupper inte känner sig välkomna i det offentliga rummet. Bänkar som är utformade så att de inte går att sitta på är ett sådant exempel, metallbitar i marken som gör att en inte kan åka skateboard ett annat.

På frågan om särlösningar i form av hjälpmedel är det tydligt att definitionen stödjer det. Detta omnämns inte i regleringsbrevet, men vi menar att detta är ett viktigt område för innovation, inte minst mot bakgrund av kritiken mot universell utformning (se kapitel 4.4). När det gäller särlösningar som inte nödvändigtvis är av typen hjälpmedel, men som bidrar till marginaliserade gruppers inkludering och tillgänglighet till samhället i stort, till exempel offentliga platser för unga tjejer, så finns det en begränsning i definitionen som Vinnova behöver hantera på annat sätt,

“Universellt utformade” ska inte heller utesluta särlösningar för marginaliserade grupper i samhället.”

om Vinnova vill inkludera sådana särlösningar. Vinnova kan till exempel förtydlig i utlysningstexter, och genom att referera till olika projekt (se vidare diskussion och exempel på projekt i kapitel 7.1 och 7.2) att sådana lösningar är möjliga. En annan möjlighet är att Vinnova gör ett tillägg till den befintliga definitionen, till exempel:

På frågan om huvudfokus så stödjer definitionen ett bredare perspektiv, men när den sätts i sitt sammanhang så finns det inget som talar emot att Vinnova också kan ha ett tydligt fokus på behov specifikt relaterade till funktionsnedsättningar i delar eller hela programmet.

På frågan om definitionen stödjer innovation så är slutsatsen att den inte är i konflikt med kravet på innovation, men att det inte anges specifikt. Om Vinnova använder definitionen så är det tydligt att det handlar om innovation, speciellt om termen är den föreslagna: “innovation inom universell utformning”. Vinnova kan också förstärka betoningen på innovation genom att i utlysningar ange vad som krävs i form av “innovationshöjd” (se vidare diskussion i kapitel 7.3).

Slutsats definition

Vår slutsats är att definitionen kan och bör användas av Vinnova i samma form som den beskrivs i FN-konventionen om rättigheter för personer med funktionsnedsättning, eventuellt med tillägget om särlösningar.

07. Förslag på tillämpning inom Vinnovas verksamhet

I detta kapitel kommer vi att utveckla hur sambandet mellan universell utformning och innovation kan förstås avseende tillämpning och innovationshöjd, liksom hur universell utformning kan samspela med andra innovationskoncept som också har som syfte att bidra till ökad tillgänglighet och inkludering. Vi kommer också att diskutera några potentiella konfliktytor mellan koncepten.

7.1 UNIVERSELL UTFORMNING I RELATION TILL ANDRA INNOVATIONSKONCEPT

Som diskuterats i kapitel 4.4 Kritiska perspektiv på konceptet universell utformning så finns det flera begränsningar i konceptet att vara medveten om vid Vinnovas tillämpning. Det gäller särskilt om tillämpningen ska handla om en bred tolkning av tillgänglighet som utöver behov relaterade till funktionsnedsättningar, också kan handla om tillgänglighet relaterade till andra diskrimineringsgrunder såsom kön, etnicitet och sexualitet. Utifrån de kritiska perspektiven tar vi här upp de två viktigaste konfliktytor som vi funnit mellan principerna för universell utformning och andra typiska ansatser för inkludering och tillgänglighet som tillämpas i Sverige idag, och som vi tror att Vinnova behöver förhålla sin satsning till.

Konfliktytan universella lösningar vs. särlösningar

Som vi diskuterat i kapitel 4 bygger universell utformning på principen om universalitet – att lösningar ska fungera för alla. En viktig anledning är att alla då får rätt till samhällets resurser på lika villkor. En annan är att med universella lösningar behöver ingen känna sig utpekad och stigmatiserad. Principerna accepterar också att det ibland kan behövas särlösningar, till exempel olika typer av hjälpmedel för människor med funktionsnedsättningar, men att detta bara ska göras i undantagsfall, och då ska förstås som ett avsteg från principen om universalitet.

Idag är det relativt vanligt med olika former av särlösningar inom framför allt arkitektur och stadsutveckling¹¹, men även inom tjänsteinnovation. I stadsutvecklingsprojekt som explicit syftar till tillgänglighet till det offentliga rummet

och inkludering är det vanligt att med hjälp av normkritisk och intersektionell analys identifiera grupper som på olika sätt marginaliseras, och att utveckla platser och byggnader som är mer tillgängliga och inkluderande för just dem (till exempel kvinnor) på (medveten) bekostnad av andra grupper (till exempel mäns) tillgänglighet. I vissa fall skapas det även separatistiska lösningar som bara är till för de som annars marginaliseras, till exempel badhus som under vissa tider bara är tillgängliga för kvinnor.

Ett exempel på en form av särlösning är *Rosens Röda Matta* i bostadsområdet Rosengård i Malmö. Utgångspunkten var skapandet av jämställda offentliga platser vid utvecklingen av ett nytt stråk mellan centrala delar av Malmö och Rosengård. Vid utvecklingen av en tom parkeringsyta till en yta för sociala aktiviteter kom det upp idéer om att skapa en yta för fysiska aktiviteter för unga. De första förslagen var till exempel fotbollsplan eller klätterpark, men vid en normkritisk analys insåg projektledningen att det skulle leda till ytterligare en yta som främst unga killar skulle använda. Killar var redan kraftigt överrepresenterade på de befintliga platserna liksom på fritidsgården, där bara 10-20% av besökarna var tjejer (Björnsson, 2013, dec).

För att bidra till en ökad tillgänglighet för tjejer i miljöer kopplade till stråket bestämdes att tjejernas särintressen skulle sättas i fokus. Med hjälp av en grupp unga tjejer utvecklades en plats som betonar aktiviteter som sång, dans och uppträdande. Ingen grupp är explicit förbjuden att använda platsen, men betoningen på dess tjejers intressen kan sägas verka uteslutande på män (den motsatta effekten mot majoriteten av övriga platser med motsvarande syfte).

¹¹ I den nyligen publicerade utställningskatalogen för utställningen *Aiming for Democratic Architecture*, som producerats av Sveriges Arkitekter för Svenska institutet finns det flera intressanta exempel (som också beskrivs i andra publikationer), till exempel projekten *Flickrum* (White arkitekter och Stockholms stad) och *Frizon* (Tyréns och Umeå kommun) som båda handlar om att skapa offentliga rum för flickor i tonåren (Svenska institutet, 2018).

För att ytterligare förstärka resonemanget exemplifierar vi med den sociala innovationen *Kvinnojourer*. Kvinnojourerna skapades för att hjälpa kvinnor som är utsatta för våld att ta omedelbart skydd och få hjälp, till exempel tillfälligt boende och juridisk hjälp samt emotionellt stöd. Men för att säkra maximal trygghet för dessa kvinnor, som nästan alltid utsatts för våld från män, är män uteslutna från platsen och verksamheten. Detta är en form av separatistisk lösning som kan sägas handla om tillgänglighet – om tillgänglighet för kvinnor till skydd och hjälp, men som inte bygger på principen om en universell lösning för alla, om inte principen förstås i en mycket vid mening att gälla universell utformning av hela samhället.

De båda exemplen indikerar den problematik som finns inbyggd i idén om universalitet, om den appliceras på ett sammanhang med för snäva systemgränser och används som enda princip. Vad hade till exempel hänt om universell utformning och de sju principerna hade applicerats på någon av de olika ytorna i bostadsområdet Rosengård, till exempel någon av fotbollsplanerna? Principerna skulle definitivt bidra till en förbättrad utformning ur ett funktionsperspektiv, men det är inte säkert att de skulle bidra till att ifrågasätta den grundläggande maktsituation som är inbyggd i platsen. För det krävs en normkritisk analys som kan synliggöra skillnader i tillgänglighet också ur ett socialt perspektiv.

Och skulle en innovation som kvinnojourerna uppstå ur en tillämpning av konceptet universell utformning, med sin betoning av universella lösningar? Det är tveksamt. Kvinnojourerna utvecklades i en tid, under 70-talet, med ett mycket aktivt jämställdhetsarbete och en betoning av specifikt kvinnors behov. Idén om universalitet som alls möjlig i sammanhang med avsevärda skillnader i behov och förutsättningar kan ifrågasättas. Med andra ord, universalitet är inte alltid detsamma som tillgänglighet, och i värsta fall kan en strikt tillämpning av principen om universalitet i ett allt för begränsat sammanhang leda till ett osynliggörande av viktiga skillnader mellan människor, och grupper av människor, liksom motverkande av lösningar som minskar ojämlikheter i samhället.

Problematiken bottenar delvis i att det finns en central skillnad mellan att tillämpa principerna om universalitet på behov relaterade till funktionsnedsättningar, som kan finnas hos vem som helst oavsett övrig identitet (som förstås aldrig är en och entydig), medan övriga diskrimineringsgrunder är mer direkt kopplade till identitet, till exempel kön, sexualitet och etnicitet, och tillhörande diskriminering och exkludering. Denna distinktion görs vare sig i de propositioner vi granskat eller typiska dokument

om universell utformning. Däremot tar FN-konventionen om rättigheter för personer med funktionsnedsättning upp problematiken att diskriminering utifrån funktionsnedsättning ofta samverkar med andra diskrimineringsgrunder. Till exempel är det ännu större risk för flickor som också har funktionsnedsättningar att drabbas av våld inom och utanför hemmet (Regeringskansliet, 2014 paragraf q).

Konfliktytan oberoende vs. beroende

Om det är en viktig utveckling inom stadsutveckling med särlösningar som ur ett helhetsperspektiv bidrar till tillgänglighet till stadens resurser, så är en annan trend skapande av lösningar som bygger in olika former av samverkan för att stärka social gemenskap, trygghet och tillit. Sådana lösningar utvecklas ofta under begrepp som co-design och social innovation. Det kan till exempel handla om lösningar för gemensamhetsboende, co-housing, mellan äldre och yngre, eller samägande/resursdelning.

Ett exempel på ett projekt som bygger på gemenskap är utvecklingen av badplatsen *Playan* i Frihamnen i Göteborg. Frihamnen, placerad mitt i centrala Göteborg står inför en omfattande bebyggelse. För att redan tidigt markera att platsen ska vara till för alla göteborgare valde Älvstranden Utveckling AB att initiera ett projekt som syftade till inkludering och tillgänglighet till platsen, speciellt för invånare som inte bor i centrala Göteborg. Arkitektur- och designgruppen MYCKET anlätades för att skapa en badplats som skulle vara så tillgänglig som möjligt för marginaliserade grupper ur bland annat ett etnicitets-, funktionsnedsättnings- och LGBTQ-perspektiv. Resultatet blev en ofärdig badplats med en grundstruktur som kräver att besökarna interagerar med varandra för att bygga vidare, måla och skapa platsen kontinuerligt, och tillsammans. Med andra ord, att platsen ska fungera som det är tänkt bygger på att besökaren också är beroende av andra (MYCKET, u.å).

Exemplet Playa bygger alltså på gemensamhetslösningar. Men denna betoning av ömsesidighet och gemenskap, som också skulle kallas beroende (med de ensidigt negativa konnotationer det ordet intressant nog har), går egentligen stick i stäv med principen om oberoende som finns inbyggd i konceptet universell utformning (kapitel 4).

Konfliktytan här går längs samma linje som stycket ovan – separationen mellan behov relaterade till funktionsnedsättningar och vikten av att i mesta möjliga mån undvika särlösningar, och behov av särlösningar för att utifrån andra diskrimineringsgrunder skapa inkludering och tillgänglighet på en systemnivå. På liknande sätt är det önskvärt att ingen ska vara i en beroendeställning utifrån en funktionsnedsättning, medan det ur ett socialt perspektiv för de

flesta kan vara helt avgörande för det egna välbefinnandet att befinna sig i sociala sammanhang med ömsesidiga beroenden – att behöva andra och själv vara behövd.

Det finns inte utrymme här att fördjupa denna komplexa frågeställning, men vi kan konstatera att om Vinnova ämnar använda en bred tolkning av konceptet universell utformning så är det viktigt att ta ställning till om innovationer som syftar till tillgänglighet och universalitet, men som samtidigt bygger på någon form av beroende mellan människor, ska omfattas av satsningen, och i så fall hur de ska bedömas.

Slutsatser för Vinnovas tillämpningen av universell utformning

Om Vinnova ämnar tillämpa principerna om universell utformning på fler diskrimineringsgrunder än funktionsnedsättning bör myndigheten vara medveten om dessa konfliktytor gentemot andra koncept, som också syftar till inkludering och tillgänglighet men som inte explicit utgår ifrån konceptet universell utformning och de sju tillhörande principerna. Vinnova behöver i så fall bestämma sig för hur universalitet ska tolkas, det vill säga om universalitet strikt ska gälla den specifika innovationen (till exempel en specifik plats, tjänst eller produkt, eller kan tillåtas gälla på en högre systemnivå (till exempel att en innovativ taxitjänst för kvinnor bidrar till tillgänglighet på "taxisystemnivå"), liksom hur beroende inbyggt i lösningar ska bedömas. Om universalitet och oberoende ska gälla strikt finns det en risk att många viktiga innovationer inom både stadsutveckling, tjänsteinnovation och social innovation inte kommer att passa in i Vinnovas satsning. Med tanke på att Vinnova redan idag driver utvecklingen om normkritik inom innovationssystemet¹², och normkritik typiskt är grunden för innovationer som de som redovisats ovan, finns det mycket goda förutsättningar för Vinnova att vara drivande också i att kombinera dessa koncept inom ramen för satsningen.

Vidare, många av de innovationer som utvecklats inom Vinnovas satsning på normkritisk innovation kan sägas handla om tillgänglighet, även om färre, vad vi kan se, har det specifika syftet att skapa tillgänglighet utifrån behov relaterade till funktionsnedsättningar. En anledning kan vara att det även inom diskrimineringsgrunder finns en

hierarki där funktionsnedsättningar typiskt hamnar längre ned i hierarkin än till exempel genus och etnicitet (Fokus, HandikappHistoriska Föreningen, HHF och Stiftelsen Upplandsmuseet, 2015). Detta kan också hänga ihop med den kategoriskillnad som finns mellan olika diskrimineringsgrunder – att de flesta diskrimineringsgrunder, som sexualitet, genus och etnicitet relaterar mer direkt till identitet medan funktionsnedsättningar är något som skär "på tvären", och som kan gälla för vem som helst oavsett övrig identitet. Risken är att behov relaterade till funktionsnedsättningar inte får samma uppmärksamhet eller ses som lika intressanta som de mer identitetskopplade diskrimineringsgrunderna. Detta är en anledning varför det troligen är speciellt viktigt att betona innovation relaterat till funktionsnedsättningar. En satsning på området innovation inom universell utformning, med större fokus på behov relaterade till funktionsnedsättningar, kan skapa en bra balans till området normkritisk innovation.

Vi tror att lösningen är att Vinnova, om Vinnova vill utgå från en vidare definition av tillgänglighet:

- inom ramen för satsningar som handlar om universell utformning, alltid kräver att normkritisk analys görs för att synliggöra diskriminering och begränsning av olika grupper som kan påverka lösningens utförande.
- inom ramen för satsningar som handlar om universell utformning, alltid kräver en redovisning av vilka systemgränser som gäller för tillgänglighet, och samtidigt tillåter särlösningar och lösningar som bygger på beroende, om det kan motiveras av ökad tillgänglighet på ett annat plan, och det inte strider mot övriga grunder i de sju principerna för universell utformning.
- alltid kräver att de sju principerna för universell utformning ska tillämpas på innovationer som möter brukare (oavsett innovationsområde), för att maximera tillgänglighet för alla avseende behov relaterade till funktionsnedsättningar (ungefär som det idag finns generella krav på jämställdhetsanalys i Vinnovas utlysningar).

7.2 INNOVATIONSPROCESSEN OCH UNIVERSELL UTFORMNING

Vad vi kan se finns det förvånansvärt lite akademisk litteratur som kopplar samman universell utformning med innovationsprocesser. Å ena sidan finns det ingen motsättning mellan grundprinciperna bakom universell utformning och förmågan att skapa innovativa lösningar, tvärtom, det borde sporra att skapa lösningar som är universella då de utmärks av att de kräver helt andra lösningar än dagens. Men det kan å andra sida vara själva problemet, att målsät-

¹² Vinnova var en av de myndigheter som omfattades av första steget av regeringens satsning "JIM - Jämställdhetsintegrering i myndigheter", som introducerades 2013 (Nationella sekretariatet för genusforskning, 2016). Förutom att arbeta med jämställdhet i organisationen valde Vinnova att också koppla satsningen till uppdraget att stödja nationell innovationsutveckling. Normkritisk innovation kan förstås som en tillämpning av normkritik inom innovationsfältet. Det är framför allt Vinnova som gått i bräschen för denna tillämpning. Satsningen Normkritisk innovation, som lanserades 2014 inom ramen för programmet Genus och mångfald för innovation byggde vidare på tidigare innovationssatsningar på jämställdhet som Vinnova hade gjort (Ex. Daniida & Granat Thorslund, 2011), men även projekt som inte hade finansierats av Vinnova, till exempel Volvos konceptbil YCC (e.g. Styhre et al, 2006; Hansson, Mörck, Petersson McIntyre, 2010), liksom projekt från fältet spekulativ eller kritisk design (Ehrnberger et al, 2012).

ningen är så radikal att den är svår att uppnå. Därför är det kanske inte paradoxalt, utan typiskt, att lösningar som benämns som universell utformning ofta är av karaktären förbättrade befintliga lösningar – bättre entréer, kollektivfordon, gränssnitt etc. Det är också logiskt utifrån de sju principerna för universell utformning, som kan till stor del ses som en checklista över möjliga förbättringsområden.

Desigtänkande för att åstadkomma innovation

Universell utformning kräver därför en innovationsprocess som kan förstärka möjligheten till nytänkande – både vad gäller radikal och inkrementell innovation. Av minst två skäl tror vi att det är lämpligt med en innovationsprocess som baseras på desigtänkande/design thinking. Dels handlar universell utformning uttryckligen om behov relaterade till användning – designprocessen har alltid brukaren i centrum. Dels finns det möjlighet att göra radikala förändringar – en designprocess inleds alltid med att utmana problemförståelsen och expandera utrymmet för innovation. En lämplig modell är British Design Councils Double Diamond designprocess som beskriver en iterativ process med expanderande faser för undersökning och konvergerande faser för formulering och gestaltning (Design Council, 2007).

Normkritisk analys för att synliggöra diskriminering

Som beskrivits i stycket ovan menar vi att det är centralt med en normkritisk analys i ett tidigt skede av innovationprocessen. Syftet med normkritik är att identifiera och synliggöra normer och tillhörande maktstrukturer som kan leda till diskriminering och begränsning av olika grupper.¹³ På detta vis förflyttas också fokus från individen, från de som anses avvika, till de sociala strukturer som skapar det "avvikande" – det vill säga, de strukturer som skapar ett vi och ett dem. Den normkreativa analysen kan till exempel bygga på metoder inom Vinnovas metodmaterial NOVA – Verktyg och metoder för normkreativ innovation (Alves et al., 2016). Ytterligare en fördel med normkritisk analys är att den kan synliggöra områden för radikal innovation – lösningar som på ett helt annat sätt skapar nytta än den rådande lösningen.

Medskapande för att säkra lösningens användbarhet

Vi tror också att det är viktigt att bygga processen på medskapande, inte minst med grupper som kan representera brukare med till exempel funktionsnedsättningar, eller andra centrala behov. Det finns metoder, till exempel så kallade empativerktyg som kan användas för att lite bättre förstå hur det är att ha en funktionsnedsättning, men både vår erfarenhet och forskning (ex. Kafer, 2013) visar att det inte räcker. Många projekt som i likhet med Rosens Röda Matta ovan bygger på olika former av medskapande med marginal-

iserade grupper och här finns en rik flora av metoder och praktiska erfarenheter att tillgå. Inte minst leder tillämpningen av medskapande med brukare som representerar normbrytande erfarenheter och behov (extremanvändare) ofta till helt nya idéer, "bortom normen".

7.3 INNOVATIONSHÖJD OCH UNIVERSELL UTFORMNING

En problematik som inte ska underskattas när det gäller tillämpningen av universell utformning som område för innovation, och som flera forskare noterat (ex Heylighen, 2014), är att dessa lösningar är svåra att skilja från god användarvänlig design överhuvudtaget. Principerna är relativt generella och lösningarna ofta av karaktären förbättringar snarare än innovation, till exempel ett mer ergonomiskt grepp för människor med svagare handstyrka, eller förbättrad grafiskt gränssnitt för ökad synbarhet.

Vinnova kan här lägga kraven på innovationshöjd relativt lågt (inkrementell innovation), för att stödja god design ur ett tillgänglighetsperspektiv, eller högt för att premiera universell utformning som går ett steg längre (radikal innovation), till exempel lösningar som ersätter en befintlig lösning på ett mer grundläggande vis.

I en studie av relationen mellan de 7 principerna för universell utformning beskriver Nyström & Mustaquim (2015) hur olika principer i olika grad uppmuntrar till antingen inkrementell innovation, marknadsgenomslag, tekniskt genombrott eller radikal innovation. Det kan fungera vägledande för hur kriterier för innovation inom universell utformning kan utvecklas, men att göra det ligger utanför den här studien.

Tabell 3. Framework of innovation levels of sustainability (Nyström & Mustaquim, 2015)

	Innovation Technology			
	Incremental	Market breakthrough	Technical breakthrough	Radical
UD Trigger	P2, P5	P1	P7	P3, P4, P6

Sammanfattningsvis beror utveckling av kriterier för innovation inom universell utformning på huruvida Vinnova tillämpar den snävare definitionen – med fokus endast på behov relaterade till funktionsnedsättningar, eller en vidare definitioner som omfattar behov relaterade även till andra diskrimineringsgrunder.

¹³ Normkritik som metodologi introducerades av Kumashiro (2002) inom pedagogisk forskning och bygger på flera teoretiska fält såsom feministisk teori, queerteori och intersektionalitet.

08. Avslutande ord

Området tillgänglighetsdesign, det vi nu hellre kallar innovation inom universell utformning är snårigt. Det innehåller flera konfliktlinjer och kräver ställningstagande kring en rad punkter för att kunna operationaliseras. Men det är samtidigt ett oerhört viktigt område, och i behov av både ökad prioritering och nytänkande, och här har vår övertygelse växt i takt med skrivandet att Vinnova har en mycket viktig roll att fylla – att skapa inspiration och legitimitet för området; att bidra till nödvändig kunskaps- och erfarenhetsutveckling; och framför allt, att bidra till att samhället blir inte bara mer tillgängligt, utan också mer välkomnande, inkluderande och omfamnande för alla.

09. Referenser

- Alves, M., Ehrnberger, K., Jahnke, M., & Wikberg Nilsson Å. (Jahnke, M. Red.) (2016) NOVA – Verktyg och metoder för normkreativ innovation, Vinnova Rapport VR 2016:03, Stockholm.
- Alvesson, M., & Sköldberg, K. (2008). Tolkning och Reflektion: Vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod. Lund: Studentlitteratur.
- Akrich, M. (1992). The description of technical objects. In Shaping technology/building society, studies in socio technical change, edited by W. E. Bijker and J. Law, 205-224. Cambridge, MA: MIT Press.
- Aspers, P. (2011). Etnografiska metoder: *Att förstå och förklara samtiden* (2., [uppdaterade och utökade] uppl. ed.). Malmö: Liber.
- BFS 2013:9 - HIN 3. Boverkets föreskrifter om ändring i verkets föreskrifter och allmänna råd (2011:13) om avhjälpan av enkelt avhjälpbara hinder till och i lokaler dit allmänheten har tillträde och på allmänna platser.
- BFS 2011:5 - ALM 2. Boverkets föreskrifter och allmänna råd om tillgänglighet och användbarhet för personer med nedsatt rörelse- eller orienteringsförmåga på allmänna platser och inom områden för andra anläggningar än byggnader.
- Bickenbach, J. (2014). Universally design social policy: when disability disappears? Disability and Rehabilitation 36, 1320–1327. <https://doi.org/10.3109/09638288.2014.932>
- Björnson, M. (2013, dec). Rosens röda matta - stadsplanering på tjeje villkor. PLAN, 5-6. Tillgänglig, <https://malmo.se/download/18.1388f79a149845ce3b-9fdb/1491301765719/Artikel+i+tidssften+PLAN+om+Rosens+r%C3%B6da+matta+20131215.pdf>
- Boverket (2017) Socialt god och tillgänglig livsmiljö. Hämtad 2018-04-19 från, <https://www.boverket.se/sv/pbl-kunskapsbanken/planering/oversiktsplan/hallbar-utveckling-i-oversiktsplaneringen/allmanna-intressen/livsmiljo/>
- Brunnström, L. (2010). Vidgade designuppdrag. 1950-tal till 1980-tal. I L. Brunnström (Red), Svensk Designhistoria (s. 227-297). Helsingborg: Raster Förlag.
- Brülde, B., & Tengland, P. A. (2003). Hälsa och sjukdom:-en begreppslig utredning. Studentlitteratur.
- Bryman, A. (2002). *Samhällsvetenskapliga metoder*. (1. uppl.) Malmö: Liber ekonomi.
- BSI 7000-6:2005. Design management systems. Managing inclusive design. Guide. ISBN-0580449025
- Cajander, Å., & Åhlfeldt, R. M. (2016). Journal via nätet: delaktighet för patienterna och oro hos personalen.
- Certec. (2017). *Om Certec*. Hämtad 2018-05-17 från, <http://www.certec.lth.se/om-certec/>
- Certec. (2018a). Universell utformning på skånska museer. Hämtad 2018-05-17 från, <http://www.certec.lth.se/forskning/universell-utformning-paa-skaanska-museer/>
- Certec. (2018b). EU-projektet HaptiMap. Hämtad 2018-05-17 från, <http://www.certec.lth.se/forskning/haptimap/>
- Certec. (2018c). Universal Design. Hämtad 2018-05-22 från, <http://www.certec.lth.se/ud/>
- Danilda, I. & Granat Thorslund, J. (eds) (2011). Innovation and Gender. Vinnova Information 2011:03.
- Design Council. (2007). 11 lessons: managing design in 11 global brands. Tillgänglig: <https://www.designcouncil.org.uk/resources/report/11-lessons-managing-design-global-brands>
- DESIGN FÖR ALLA.SE (2009). Projekt - Samverkansprojekt - Värdig entré. Hämtad 2018-04-19 från, http://www.designforalla.se/templates/Page____938.aspx

Referenser

- DHR - Delaktighet, Handlingskraft, Rörelsefrihet. (2018) Tillgänglighet och universell utformning. Hämtad 2018-03-08 från, <https://dhr.se/tillganglighet-och-universell-utformning-3/>
- Dir. 2017:133, Kommitédirektiv. Översyn av styrningen inom funktionshinderspolitiken. Stockholm: Socialdepartementet.
- D'Souza N. (2004). Is universal design a critical theory? In: Keates S, Clarkson PJ, Langdon P, Robinson P, eds. *Designing a more inclusive world*. Berlin: Springer-Verlag; 3–10.
- Ehrnberger, K., Räsänen, M., & Ilstedt, S. (2012). Visualising gender norms in design: Meet the mega hurricane mixer and the drill dolphia. *International Journal of design*, 6(3).
- Ehrnberger, K. (2017). *Tillblivelser - en trasslig berättelse om design som normkritisk praktik*. PhD Thesis. KTH, Stockholm.
- Ekonomistyrningsverket. (2017) Regleringsbrev för budgetåret 2017 avseende Verket för innovationssystem inom utgiftsområde 24 Näringsliv. Hämtad 2018-04-16 från, <https://www.esv.se/statsliggaren/regleringsbrev/?R-BID=18333>
- Erlandson, R. F. (2007). *Universal and accessible design for products, services, and processes*. CRC Press.
- Esaiasson, P., Gilljam, M., Oscarsson, H., Towns, A., & Wängnerud, L. (2017). *Metodpraktikan: Konsten att studera samhälle, individ och marknad*. (Femte upplagan). Wolters Kluwer: Stockholm.
- Fokus, projekt, HandikappHistoriska Föreningen, HHF och Stiftelsen Upplandsmuseet, 2015.
- Keeble, B. R. (1988). The Brundtland report: 'Our common future'. *Medicine and War*, 4(1), 17-25.
- Fogli, D., Parasiliti Provenza, L., Bernareggi, C. (2014). A universal design resource for rich Internet applications based on design patterns. *Universal Access in the Information Society* 13, 205–226. <https://doi.org/10.1007/s10209-013-0291-6>
- Funktionsrätt Sverige. (2018). Funktionsrätt Sverige kompletterande synpunkter efter sakråd Byggd miljö 14 mars 2018. Hämtad 2018-04-17, <http://funktionsratt.se/wp-content/uploads/2018/03/SynpunkterSakr%C3%A5d-ByggdMilj%C3%B6-14-mars-2018.pdf>
- Funktionsrätt Sverige. (2018, 8 mars). Ökad tillgänglighet i politik för gestaltad livsmiljö. [Blogginlägg]. Hämtad 2018-04-18 från, <https://universellutformning.wordpress.com/2018/03/>
- Funktek. (2017). *Bara gör! – Så skapar du ett tillgängligt museum*. Borås: Exakta Print AB.
- Grip, L. (2009). *Staden för alla*.
- Hamraie, A. (2017). *Building access : universal design and the politics of disability*.
- Handikappförbunden. (2013). *Vägen mot ett universellt utformat samhälle*. ISBN: 978-91-86151-32-4.
- Hansson, L., Mörck, M., & McIntyre, M. P. (2010). Design and Gender with a Competitive Edge. In *Industrial Design, Competition and Globalization* (pp. 169-194). Palgrave Macmillan, London.
- Hansson, L. (2006) *Universal Design - a marketable or utopian concept*. (Doctoral thesis, ISBN: 10:91-974642-2-8) Center for Consumer Science. Göteborg: Intellecta Docusys. Tillgänglig: <https://gupea.ub.gu.se/handle/2077/16874>
- Heylighen, A. (2014). About the nature of design in universal design. *Disability and rehabilitation*, 36(16), 1360-1368.
- Hirdman, Y. (1988). *Genussystemet: teoretiska funderingar kring kvinnors sociala underordning*.
- ISO/IEC Guide 71:2014. *Guide for addressing accessibility in standards*. Uppl. 2. (Förlagsort: Förlag)
- Johansson, S. *Mot ett ramverk för att förstå psykisk och kognitiv tillgänglighet i en digital kontext*.
- (Ku 2014:02). *Utredningen Gestaltad livsmiljö*.
- Kafer, A. (2013). *Feminist, queer, crip*. Indiana University Press, Bloomington, Indiana.

Referenser

- Keeble, B. R. (1988). The Brundtland report: 'Our common future'. *Medicine and War*, 4(1), 17-25.
- Krekula, C., Närvänen, A.-L., Näsman, E., 2005. Ålder i intersektionell analys. *Tidskrift för genusvetenskap* sid-81.
- Lindberg, L. (2015). Svensk forskning om funktionshinder, *Forskning som Haltar*.
- Lövkrona, I. & Rejmer, A. (2016). Normkritik: en metod i värdegrundsarbetet. *Värdegrundsarbete i akademien: med erfarenhetet från Lunds universitet*. (s. 133-142).
- Mace, R. (1997). *The 7 Principles* | Centre for Excellence in Universal Design.
- Mustaquim, M. M., & Nyström, T. (2014, May). Designing information systems for sustainability—the role of universal design and open innovation. In *International Conference on Design Science Research in Information Systems* (pp. 1-16). Springer, Cham.
- MYCKET. (u.å.) *The Playa*. Hämtad 2018-05-23 från, <http://mycket.org/the-playa>
- Myndigheten för delaktighet (MfD). (2017). *Begrepp*. Hämtad 2018-03-09 från, <http://www.mfd.se/stod-och-verktyg/begrepp/>
- Myndigheten för delaktighet (MfD). (2018). *Universell utformning - Så funkar det*. Hämtad 2018-05-17 från, <http://www.mfd.se/stod-och-verktyg/filmer/filmer-om-tillganglighet/universell-utformning---sa-fungerar-det/>
- Myndigheten för delaktighet (MfD). (2016). *Allmän kommentar nr 2 (2014) om artikel 9 Tillgänglighet*. Förlagsort: Förlag.
- Nationella sekretariatet för genusforskning (2016) *Lägesrapport av regeringsuppdrag att stödja arbetet med jämställdhetsintegrering i myndigheter (JiM) 2016*. Hämtad 2018-04-24 från, <https://www.genus.se/media/jim-2016-delrapportering/>
- Persson, G., Engqvist, L. (1999). Från patient till medborgare – en nationell handlingsplan för handikappolitiken 164.
- Persson, H., Ahman, H., Yngling, A., & Gulliksen, J. (2015). Universal design, inclusive design, accessible design, design for all: Different concepts—one goal? On the concept of accessibility—historical, methodological and philosophical aspects. *Universal Access in the Information Society*, 14(4), 505.
- Prop. 2017/18:110. *Politik för gestaltad livsmiljö*. Tillgänglig: <http://www.regeringen.se/rattsdokument/proposition/2018/02/prop.-201718110/>
- Prop. 2016/17:50. *Kunskap i samverkan - för samhällets utmaningar och stärkt konkurrenskraft*. Tillgänglig: <http://www.regeringen.se/rattsdokument/proposition/2016/11/prop.-20161750/>
- Prop. 2016/17:188. *Nationellt mål och inriktning för funktionshinderspolitiken*. Tillgänglig: <http://www.regeringen.se/rattsdokument/proposition/2017/05/prop.-201617188/>
- Regeringskansliet. (2014). *Konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning och fakultativt protokoll till konventionen om rättigheter för personer med funktionsnedsättning*. Tillgänglig, <http://www.regeringen.se/4ae1cb/globalassets/regeringen/dokument/socialdepartementet/funktionshinder/konvention-om-rattigheter-for-personer-med-funktionsnedsattning.pdf>
- Sabirova, E.G., Zakirova, V.G., Masalimova, A.R. (2016). *Development of Junior Pupils Research Skills in Interrelation with Universal Learning Activities* 10.
- SFS 2010:900. *Plan- och Bygglagen*. Stockholm: Näringslivsdepartementet.
- SFS 2011:338. *Plan- och Byggförordningen*. Stockholm: Näringslivsdepartementet.
- Simon, H. (1969). *The Sciences of the Artificial*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Styhre, A. (2006). The bureaucratization of the project manager function: *The case of the construction industry*. *International Journal of Project Management*, 24(3), 271-276.
- SOU 2015:88. *Gestaltad livsmiljö - en ny politik för arkitektur, form och design*. Stockholm: Wolters Kluwer Sverige AB.

Referenser

SS-EN ISO 24500:2010. Ergonomi - Tillgänglighetsdesign - Ljudsignaler för konsumentprodukter. 1 uppl. Stockholm. SIS förlag.

Sveriges Arkitekter (2018). Aiming for Democratic Architecture, utställningskatalog. Stockholm.

Unicum. (2015). Mötesplats Design för Alla En förstudierapport om en innovationsmiljö för sociala innovationer och samhälls-entreprenörskap.

Veryday. (u.å.). History. Hämtad från 2018-04-20, <http://veryday.com/history/>

Vinnova. (2016). Normkritisk innovation 2018 - Jämställdhet och jämlikhet som drivkraft för innovation och hållbar tillväxt. Hämtad 2018-04-24: <https://www.vinnova.se/globalassets/utlysningar/2014-06304/omgangar/d18e162a-68eb-40af-b61e-9262c5d58d43.pdf837494.pdf>

Åkerud, B. (2001). Användarundervisning på webben design för lättillgänglighet och användbarhet (Master's thesis, University College of Borås. Swedish School of Library and Information Science (SSLIS)).

10. Bilaga: De sju principerna för universal design

1. Likvärdig användning

Utformningen är användbar och marknadsmässig för personer med varierande förmågor.

Riktlinjer:

- a. Ge alla användare tillgång till samma användningssätt. Identiskt närhelst det är möjligt, likvärdigt när det inte är det.
- b. Undvik att segregera eller stigmatisera några användare.
- c. Tillhandahåll sekretess, trygghet och säkerhet på lika villkor för alla användare.
- d. Gör utformningen tilltalande för alla användare.

2. Flexibilitet i användning

Designen tillåter en stor variation av personliga preferenser och förmågor.

Riktlinjer:

- a. Gör det möjligt att välja användningsmetod
- b. Gör det möjligt att använda antingen höger eller vänster hand.
- c. Underlätta för användaren att göra rätt och utöva precision.
- d. Erbjud anpassning till användarens takt

3. Enkel och intuitiv användning

Användningen ska vara lätt att förstå, oberoende av användarens erfarenhet, kunskap, språkförmåga eller nuvarande koncentrationsnivå.

Riktlinjer:

- a. Undvik onödig komplexitet.
- b. Följ användarens förväntningar och intuition.
- c. Tillåt omfattande olikheter i läs- och skrivefärdigheter och språkförmåga.
- d. Ordna information i förhållande till hur viktig den är.
- e. Ge effektiv vägledning och återkoppling både under och efter användningen.

4. Uppfattbar information

Designen kommunicerar nödvändig information till användaren på ett effektivt sätt, oberoende av omgivande förhållanden eller användarens sinnesförmågor.

Riktlinjer:

- a. Använd olika sätt (illustrerande, muntliga, taktila) för en redundant presentation av viktig information.
- b. Maximera "läsbarheten" av viktig information.
- c. Särskilj komponenter på ett sätt som går att beskriva, (dvs. gör det enkelt att ge instruktioner eller vägledning)
- d. Säkerställ kompatibiliteten med en mängd tekniker och hjälpmedel som används av personer med sensoriska funktionsnedsättningar.

5. Tolerans för misstag

Designen minimerar risker och allvarliga konsekvenser av misstag eller oavsiktliga handlingar.

Riktlinjer:

- a. Organisera komponenter så att risker och fel minimeras: gör det mest använda mest tillgängligt, samt eliminera, isolera eller avskärma farliga komponenter.
- b. Tillhandahåll varningar för risker och fel.
- c. Tillhandahåll felsäkra funktioner
- d. Motverka omedvetna handlingar vid uppgifter som kräver uppmärksamhet.

6. Låg fysisk ansträngning

Designen kan användas effektivt och bekvämt med minimal uttrötning.

Riktlinjer:

- a. Låt användaren bibehålla en neutral kroppshållning.
- b. Använd rimliga manöverkrafter.
- c. Minimera repetitiva rörelser. 6d. Minimera långvarig fysisk ansträngning.

7. Storlek och utrymme för åtkomst och användning

Designen har lämplig storlek och det finns utrymme så den går att komma till, nå, hantera och använda oberoende av användarens kroppsstorlek, hållning eller rörlighet.

Riktlinjer:

- a. Tillhandahåll fri sikt till viktiga element för varje sittande eller stående användare
- b. Se till att det är bekvämt att nå alla komponenter för varje sittande eller stående användare.
- c. Tillåt variationer i hand- och greppstorlek
- d. Se till att det finns tillräckligt med utrymme för användning av hjälpmedel eller mänskligt stöd.¹⁴

14 Principerna för Universell Design, av Bettye Rose Connell, Mike Jones, Ron Mace, Jim Muller, Abir Mullick, Elaine Ostroff, Jon Sanford, Ed Steinfeld, Molly Story & Gregg Vanderheiden Hämtat från The Universal Design File, s 34 – 35. © 1997 NC State University, The Center for Universal Design Översatt vid Certec, Lunds tekniska högskola, av Bitte Rydeman, Per-Olof Hedvall & Johanna Rydeman Länk till det engelska originalet: https://projects.ncsu.edu/ncsu/design/cud/about_ud/udprinciplestext.htm

Vinnova Rapport VR 2019:02

Studie av definition och tillämpning av begreppet tillgänglighetsdesign

En studie som underlag för tillämpning av begreppet tillgänglighetsdesign